

Noslēgums.

Skats pagātnē un nākotnē: Polija XXI gadsimta sākumā

Franklins Rūzvelts (*Franklin Delano Roosevelt*): „Polijas jautājums piecu gadsimtu garumā radīja pasaulei galvassāpes.”

Vinstons Čērčils (*Winston Leonard Spencer – Churchill*): „Jāpacenšas, lai Polijas jautājums vairs neradītu pasaulei galvassāpes.”

Josifs Staļins (*Иосиф Виссарионович Джугашвили/Сталин*): „Tas ir noteikti jāizdara.”

Ģeogrāfiskais stāvoklis – tas ir liktenis.

Aleksandrs Rārs (*Alexander Rahr*)

Nacionālisms ir vissliktākā no cilvēces nelaimēm. Tāpat kā viss ļaunums, tas slēpjas, dzīvo tumsā un tikai izliekas, ka piedzimis no mīlestības pret savu zemi. Bet patiesībā to rada ļaunprātība, naidis pret citām tautām un pret to savas tautas daļu, kas nepiekrīt nacionālistiskiem uzskatiem.

Dmitrijs Lihačovs (*Дмитрий Сергеевич Лухачёв*)

Nacionālais lepnums savā nelokāmībā ir cilvēces galvenais ienaidnieks, un vienkāršie cilvēki maksā par to ar savām ciešanām.

Arturs Heilijs (*Arthur Hailey*)

Jebkurš nacionālisms ir akls, jo meklē savu nelaimju cēloņus citās tautās, tā sakās neiecietība, netaisnība. Nacionālisms nodara ļaunumu vispirms tā paudējiem, jo nenovēršami izraisa pretreakciju no citu tautu puses.

Ilga Apine

Nacionālās jūtas nav savienojamas ar vēlmi izbēgt no atbildības par savām un citu nelaimēm.

Nacionālā cieņa nav tikai tiesības lepoties ar savu tautu, bet arī pienākums dalīties ar savu tautu negodā.

Ā. Mihņiks (*Adam Michnik*)

Savai valstij es vēlu vislabāko, un tieši tāpēc es kritizēju un izsmeju Polijas kārtību.

Jerži Urbans (*Jerzy Urban*)

Nav sliktu tautu, ir slikti cilvēki.

Anatolijs Pristavkins (*Анатолий Приставкин*)

Ar nule aizritējušā vētrainā gadsimta izpratni un mācīšanos no tā mums nepavisam neveicas.

Tonijs Džads (*Tony Judt*)

Liberālisms pūst un velk Eiropu sev līdzī dībenā.

Andrejs Končalovskis (*Андрей Кончаловский*)

Es mīlu savu valsti, bet es mīlu to bez ilūzijām. Es lieliski zinu, kas var būt. Bet par vienu esmu pārliecināts. Ir jāveido tādi institūti, kuri būs neatkarīgi pat tumšos laikos. Jo viss ir iespējams.

Ādams Mihņiks (*Adam Michnik*)

Viss, kas balstās uz noliegumu, nevar būt valsts ideoloģija, bāze nācijas un valsts veidošanai.

Jakovs Kedmi (*Яков Кедми, יעקב קדמי*)

Ideāli ir tas, kas nav sasniedzams. Tāpēc viņus tā sauc. Brīvība un neatkarība ir ideāls.

Imants Kalniņš.

Nākotne ir atkarīga no mums, un mūs nenospiež nekāda vēsturiska nepieciešamība [...] Nepastāv vispārējs progresa likums – viss atkarīgs no mums.

Kārlis Poppers (*Karl Raimund Popper*)

Mainās laiki, argumentu veidi, problēmas. Bet cilvēks ar saviem ideāliem,
savām vērtībām un kļūdām nemainās.

Valdis Birkavs

Cilvēces lielākā problēma ir pilsoniskas sabiedrības izveidošana,
kas spētu īstenot universālu taisnīgumu.

Imanuels Kants (*Immanuel Kant*)

Patiesība un taisnīgums ir augstāki par visu, jo tikai no tiem ir atkarīgs tautu diženums.

Emīls Zolā (*Émile Édouard Charles Zola*)

Vēsture un pieredze māca, ka tautas un valdības nekad neko nemācās no vēstures un pieredzes.

Georgs Vilhelms Frīdrihs Hēgels (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*)

Vienīgā mācība, kuru var gūt no vēstures, ir tā, ka cilvēki no vēstures negūst nekādas mācības.

Džordžs Bernards Šovs (*George Bernard Shaw*)

No vēstures nevar aizbēgt. Vēsture jūs vienmēr panāks.

Olivers Stouns (*William Oliver Stone*)

Katrai paaudzei ir neatņemamas tiesības saņemt belzienus, tās ir vienīgās cilvēktiesības,
kuras neviens režīms neatņems.

Karols Modzeļevskis (*Karol Cyryl Modzelewski*)

Viss aizies, bet patiesība paliks.

Aleksandrs Tvardovskis (*Александр Трифонович Твардовский*)

Vēsture nekad nebeidzas, un alternatīvas pastāv vienmēr.

Timoti Snaiders (*Timothy David Snyder*)

Mēs dzīvojam pašā interesantākajā laikā – paraudzīsimies, kurp tas viss pavērsīsies.

Alla Demidova (*Алла Сергеевна Демидова*)

Šai darbā izskatītā Polijas vēstures gaita ļauj izdarīt zināmus secinājumus.

Polijas, gluži tāpat kā citu valstu, vēsturē pierādās G. Hēgeļa atklāto dialektikas likumu darbība, kuri raksturo neizbēgamu pāreju no viena vēsturiskā laikmeta uz citu. Pretstatu vienotības un cīņas likums klaji parādīja savu pastāvēšanu ikvienā salīdzinoši ilgstošā sabiedriskās attīstības pakāpē – gan pirmās Žečpospolitas sabrukuma, gan poļu tautas sašķelto daļu eksistences posmā citu valstu atkarībā, gan Otrās Žečpospolitas, gan PTR, gan arī PR gados. Vienmēr visdažādākajās dzīves jomās pastāvēja daudzi nesaraujami saistīti, viens otru nosakoši pretstati. Attīstība notika, uzkrājoties kvantitatīvām izmaiņām, kuras ar laiku pārvērtās par kvalitatīvām, kas savukārt radīja apstākļus jaunām kvantitatīvām izmaiņām. Procesa gaitā notika pastāvošā attīstības posma noliegšana un pārvēršanas par jaunu, jau ar saviem, citādiem kā iepriekš, pretstatiem un to savstarpējo cīņu, citādām kvantitatīvām izmaiņām, kas savukārt veda pie jaunām kvalitatīvām izmaiņām, līdz ar ko arī esošais posms tika noliegts. Katrs jauns risinājums, kurš sākotnēji tika uzskatīts par labāku nekā iepriekšējais, sasniedza savu iespēju robežas un atkal tika nomainīts. Diemžēl parasti cilvēki reti kad saskatīja izmaiņu nepieciešamību, vēl jo vairāk – to raksturu, prata tās veicināt. Tāpēc vēl jo vairāk cieņas un apbrīnas vērti ir sabiedriskie un valsts darbinieki, kuri spēja saskatīt pārmaiņu neizbēgamību un to virzību.

Visi pārdzīvotie periodi, gan poļiem veiksmīgie, gan viņiem visnepatīkamākie, ir neatņemama Polijas vēstures sastāvdaļa, un katrs no tiem ir atstājis mantojumu nākamajiem.

Taču viena lieta ir izrādījusies objektīvā Polijas attīstības gaita, pavisam cita – tās atspoguļojums valsts elites un tautas vēsturiskajā atmiņā. Par tām jārunā atsevišķi.

Katras tautas politisko un morālo līderu pienākums ir izvirzīt tai kārtējos un perspektīvos uzdevumus, kuru sasniegšana nestu materiālo un garīgo vajadzību apmierināšanu, ļautu stādīt arvien jaunus, tālākus

mērķus. Līderiem, tautas elitei ir jāprot novērtēt šo uzdevumu sasniegšanas apstākļi, traucēkļi ceļā, lai tie būtu reāli sasniedzami, atbilstu iespējām. Nesasniedzamu mērķu uzstādīšana var vest tikai pie sakāvēm, veltiem upuriem. Diemžēl cilvēces vēsture ir pilna ar it kā dižu, bet utopisku mērķu izvirzīšanas piemēriem, ilgstošiem neauglīgiem pūliņiem pārvarēt tai brīdī nepārvaramus šķēršļus un apstākļus, kad mērķa sasniegšanas vārdā tiek maksāts gan ar jau iekaroto sasniegumu zaudēšanu, gan cilvēku dzīvībām. Daudz šādu piemēru sniedz arī Polijas XIX un XX gadsimtu vēsture.

Jāatzīst, ka **gadsimtu gaitā realizētā poļu valdošo slāņu politika pret kaimiņvalstīm un tautām bieži bija klaji kļūdaina un vairākkārt noveda pie poļu tautai traģiskiem rezultātiem.**

Līdz XIX gadsimtam daudzskaitlīgā poļu šlahta savā vairākumā nespēja saskatīt citu ceļu kā tikt pie turības, kā citu slāņu ekspluatāciju un blakus viņu valstij pastāvošo kaimiņzemju aplaupīšanu. Par poļu politiķiem jāsaka, ka vismaz liela viņu daļa bija patriotiski noskaņota, nevis domāja tikai par savu personīgo labumu. Taču šis patriotisms neizslēdza orientāciju pirmkārt uz sava sociālā slāņa interesēm atbilstošu politisku mērķu īstenošanu, vai nu patiesi uzskatot tos par visas tautas interesēm atbilstošiem, vai arī vienkārši vairāk vai mazāk apzināti melīgi tos par tādiem pasludinot. Tiesa, daudzi poļu valdošo slāņu (magnātu, šlahtiču, garīdzniecības) pārstāvji savas personīgās, savu tuvāko personu loka un šķiriskās intereses, gan tās maskējot ar patriotiskiem lozungiem, stādīja augstāk par savas tautas un valsts interesēm. Ar to gan Žečpospolita neatšķīrās no citām zemēm. Kā jebkurā tautā un valstī, šādi cilvēki bija visu politisko spēku rindās. Magnātu un šlahtiču pastāvīgie ķīviņi novājināja valsti.

Jāuzsver, ka poļu nacionālās atbrīvošanās cīņai XIX gadsimtā piemita ne tikai tam laikam raksturīgā tieksme uz nacionālo atkalapvienošanos, kā vācu un itāļu vidū, bet vienmēr arī nemitīga vēlme panākt Žečpospolitas atjaunošanu 1772. gada impērijas robežās. Krievu vēsturnieks M. Koļerovs pat uzsvēris, ka „tā nebija cīņa par nacionālu valsti, bet gan bijušās metropoles cīņa par savulaik anektētajām un kolonizētajām nomalēm, nacionālistiski noliedzot savas austrumu kresu (etnogrāfiskās Lietuvas, Baltkrievijas, Ukrainas un pat Besarābijas) etniskās tiesības.” Tik tiešām, itāļu brīvības cīnītāji XIX gadsimtā negrasījās atjaunot Romas impēriju (latīņu *Imperium Romanum*), bet vācu patrioti – Vācu nācījas svēto Romas impēriju (latīņu *Sacrum Imperium Romanum Nationis Teutonicae*, vācu *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation*). Toties **poļu nacionālajai kustībai XIX gadsimtā bez nacionālās atbrīvošanās rakstura piemita arī impēriskas iezīmes.** Tās novērst nespēja arī kādreiz poļiem pakļauto etnisko mazākumu atbalsta trūkums poļu sacelšanos dalībniekiem, kam bija jārada šādas politikas bezperspektivitāte. (Tiesa, laikā, kad šie mazākumi vēl nebija kļuvuši par nācijām, bet poļu nacionālā apziņa bija krietni vairāk attīstīta, kopīgās ticības un valstiskuma tradīcijas izvirzīšana priekšplānā vēl nesa progresīvas iezīmes un nebūtu jāuzskata par līdzvērtīgu un tikpat nosodāmu kā prasību pēc 1772. gada robežām izvirzīšanu jau pēc Pirmā pasaules kara, kad Polija uzstājās kā agresors gan pret Lietuvu, gan Ukrainu un Baltkrieviju.)

Bieži poļu šlahtas tradicionālā nepieķāpība ienaidnieka priekšā bieži nevietā tika pārcelta no kaujas lauka uz politisko darbību starptautiskā laukā. Patriotisma demonstrēšana tad aizstāja mērķtiecīgu savas valsts interešu aizstāvēšanu.

Atkarībā no politiskās orientācijas dažādie poļu grupējumi ne tikai iztulkoja savas tautas intereses, bet meklēja arī sabiedrotos ārvalstīs.

Dabīgi, ka Žečpospolita pamatoti baidījās no Krievijas-Prūsijas un Krievijas-Austrijas tuvināšanās, bet sabiedrotos meklēja citur, parasti – Rietumos (Lielbritānijā un Francijā) – valstīs, kuras jau ģeopolitiski bija nosaukto Polijas kaimiņvalstu konkurentes un pat pretinieces. Izrādījās, ka šāda Žečpospolitas politika tikai veicināja tās kaimiņvalstu apvienošanos un netīkamā kaimiņa likvidēšanu. Rietumu orientācijas politisko kursu tradicionāli turpināja Polijas neatkarības piekritēji un sadarbības ar Žečpospolitu sadalījušo valstu valdībām pretinieki. Pēc Napoleona sakāves un Polijas caristes izveides

poļu elite, vismaz tās lielākā daļa, par savu galveno pretinieku uzskatīja Krieviju. (Par šāda uzskata atbilstību patiesībai var ilgstoši strīdēties.)

Kad pēc Napoleona kariem Krievijas imperators Aleksandrs I atjaunoja Polijas valstiskumu, kas tika likvidēts Pirmās Žečpospolitas sadalīšanas rezultātā, viņa paspārnē izveidotajai Polijas Karalistei tika dāvētas tādas politiskās brīvības, kādu nebija pārējā Krievijas impērijā, tai tika nodrošināti tādi ekonomiskie apstākļi, ka drīz Karaliste kļuva par vienu no Krievijas rūpnieciski attīstītākajiem reģioniem un tās iedzīvotāju skaits simts gadu laikā palielinājās četras reizes (no 2,7 miljoniem 1816. gadā līdz 12,2 miljoniem 1914. gadā). Taču ne ar kādām Krievijas impērijas Polijai piemērotām pārvaldes metodēm, lai cik „cietas” vai „maigas” tās arī nebūtu, pārvaldītāji nevarēja panākt pārvaldāmo paklausību. Sekoja divas vērienīgas poļu sacelšanās, no kurām pirmā izraisījās jau pēc pusotra gadu desmita.

Diemžēl **katras paaudzes atmiņā pirmkārt saglabājas tie savu vai svešu politisko spēku pāridarījumi, no kuriem ir cietusi tieši šī paaudze vai tās priekštece.** To, ka iepriekšējās paaudzes ir izcietušas objektīvi daudz lielākas netaisnības no saviem pārvaldītājiem, bieži tiek aizmirsts. XIX gadsimtā un XX gadsimta sākumā poļu vairākums jau aizmirs, cik daudz nedienas tie piedzīvoja neatkarīgās Žečpospolitas laikā, koncentrējās cīņai pret svešzemnieku varu, pat redzot, ka līdzās neapšaubāmi negatīvi vērtējamajai nacionālajai nebrīvei tā nesa arī sociālo progresu. Teiktais attiecas uz visām trijām sadalītās Žečpospolitas daļām, taču vislielākā nepatika tika vērsta pret Krieviju, kura pārvaldīja Polijas centru ar Varšavu.

Poļu brīvības cīnītāji, cerot uz Lielbritānijas un Francijas politisku un militāru palīdzību, pastāvīgi destabilizēja arī Prūsijas (no 1871.gada Vācijas) un Austrijas (no 1867.gada Austroungārijas) varu poļu apdzīvotajos šo valstu apgabalos, tā kaitējot šo valstu objektīvi pastāvošajām interesēm. Līdz ar to ne Prūsija/Vācija, ne Austrija/Austroungārija nebija ieinteresētas atbalstīt poļu uzstāšanās pret Krieviju.

Jāatzīst, ka XIX gadsimtā vispār cerēt uz panākumiem poļiem bija grūti. Poļu līderi XIX gadsimtā vairākkārt dižā Polijas neatkarības atjaunošanas mērķa vārdā sauca savu tautu uz neattaisnojamiem upuriem apstākļos, kad izsvērts tolaik pastāvošo spēku samēra, esošās situācijas vērtējums radīja vismaz pamatīgas šaubas par tā sasniegšanas realitāti (autoram šķiet, ka uzdevums vispār bija nereāls), lika domāt par pamatīgāku sagatavošanos tā izcīnīšanai, līdz tam veicot pieticīgākus uzdevumus. Pēc katras nemiernieku sakāves poļu emigrācija cik spēja saasināja Eiropas sabiedrības naidīgumu pret Krieviju un bija ērta vide pretkrievisko mītu radīšanai un propagandas karu rīkošanai pret Krievijas impēriju.

Daudz lielākā mērā nekā utopiskā Rietumu palīdzība izredzes iegūt lielāku brīvību varēja balstīt nacionālo mērķu savienošana ar sociālajiem, masu iesaistīšana cīņā, ko nepieļāva daudzu sacelšanās vadītāju ierobežotās šķiriskās intereses. 1830.–1831.gada un 1863.–1864.gada sacelšanās, to rezultāti parādīja poļu orientācijas uz Rietumvalstīm bezcerību. Lielbritānija un Francija, tāpat kā citas valstis, vienmēr pirmajā vietā stādīja savas, nevis poļu intereses.

Tikai daļa poļu mantīgo šķiru politiķu (pozitīvisti – reālisti – ugodovieši) samierinājās ar pastāvošo situāciju, cerot panākt nacionālo un pirmkārt savu interešu īstenošanu ilgstošas sadarbības gaitā ar sadalītājvalstu valdošajām aprindām. Faktiski šo līniju XX gadsimta sākumā turpināja R. Dmovskis ar saviem piekritējiem nacionāldemokrātiem, orientējoties uz evolucionārām pārmaiņām Krievijā, cerot ar savu aktīvo darbību Krievijas Valsts domē, citās iestādēs ietekmēt lielvalsts attīstību sev vēlamā virzienā. Tam gan nepiekrita radikālāk noskaņotie poļu elementi.

Arī sociālistu-nacionālistu daļa, tāpat kā lielākā daļa buržuāzisko partiju līderu, meklēja ceļus kā poļu mērķus sasniegt ar ārvalstu palīdzību. J. Pilsudskis un daudzi citi poļu nacionālisti loloja nodomus savus mērķus sasniegt pirmkārt ar Austroungārijas atbalstu, kura, būdama pati vājākā no valstīm – Polijas apspiedējām, savā teritorijā realizēja poļiem vislabvēlīgāko politiku salīdzinājumā ar Vācijai un Krievijai

pakļautajiem apgabaliem. Varēja gandrīz droši paredzēt, ka, Austroungārijai virzoties pa federālisma ceļu, poļu stāvoklis vēl vairāk uzlabosies.

Turpretī poļu sociālisti-internacionālisti cerēja uz poļu nacionālo interešu īstenošanu starptautiskā proletariāta revolūcijas gaitā.

Poļu cīņa pret trijām to sadalījušajām impērijām, pirms tās nebija sakautas savstarpējā cīņā Pirmā pasaules kara laikā, no konkrēti vēsturiskā viedokļa bija neperspektīva. Daudz lielāku ieguvumu nekā politiskā darbība nesa poļu pūliņi savas zemes tautsaimniecības un kultūras attīstībā.

Poļu (tāpat kā citu zemju) politiķu „kārtis sajaucas” Pirmais pasaules karš. Tā rezultātus neprognozēja neviena no politiskajām partijām un grupām. R. Dmovskis (endeki) tā gaitā bija spiesti pārorientēties no sadarbības ar Krievijas valdošajiem spēkiem uz sadarbību ar Lielbritāniju un Franciju. Neattaisnojās J. Pilsudska cerības, saistītas ar Austroungāriju.

I Pasaules kara laikā teorētiski varēja attaisnoties paļaušanās uz ārējiem spēkiem, nogaidīšanas, „spēku uzkrāšanas” stratēģija, bet tad kā reiz ievērojamākie nacionālo spēku vadoņi – J. Pilsudskis un R. Dmovskis atbalstīja poļu iesaistīšanos abu karojušo pušu cīņās (J. Pilsudskis vismaz triju gadu garumā atbalstīja Austroungāriju, tāpat Trejsavienību, bet R. Dmovskis visus kara gadus – Trejsabiedrību – Antanti). Tikai pateicoties tam, ka tautas vairākums nebija piedabūjams karot par svešām interesēm, poļu apgabaliem izdevās saglabāt dzīvo spēku, kas lieti noderēja valsts atjaunošanas gaitā pēc I Pasaules kara beigām. Lūk tad, kad vienas lielvalstis bija sakautas, citas zaudējušas spēkus ilgajās cīņās, Polijai izdevās izcīnīt neatkarību. Tiesa gan, nacionālo līderu grandiozie valsts robežu paplašināšanas plāni uz citu tautu apdzīvoto teritoriju rēķina, kurus diemžēl atbalstīja plašas masas, prasīja liekus upurus, tikai sarežģīja neatkarīgās Polijas turpmāko attīstību un galu galā pēc diviem gadu desmitiem atkal noveda pie kārtējās neatkarības zaudēšanas.

J. Pilsudska vadītajiem nacionālajiem spēkiem, kuri, sākoties Pirmajam pasaules karam, Polijas neatkarību cerēja izcīnīt, balstoties uz Centrālo valsti, īpaši Austroungārijas, atbalstu, jau kara gaitā nācās pārskatīt savus plānus. Kara noslēguma posmā J. Pilsudskim no sadarbības ar Austroungāriju un Vāciju nācās atteikties un mainīt politisko orientāciju par labu Lielbritānijai un Francijai. Lai nepieļautu sociālistu-internacionālistu nākšanu pie varas abi nacionālistu līderi: R. Dmovskis un J. Pilsudskis bija spiesti sadarboties.

Lai gan pēc Pirmā pasaules kara starptautiskā situācija šķita labvēlīga kreiso centieniem, kuri cerēja uz revolūcijas uzvaru, tomēr, kā izrādījās, gala rezultātā viņu cerības neattaisnojās. Cīņā par varu kreisie poļu sociālisti – komunisti varēja balstīties gandrīz tikai uz revolucionāro Krieviju, kura, kara novājināta, bija iestigusi Pilsoņu karā. Gluži pretēji, Pirmā pasaules kara rezultātā radusies starptautiskā situācija, triju impēriju sabrukums sekmēja poļu labējo spēku aprēķinu piepildīšanos, ļāva J. Pilsudska u.c. līderu vadītajai neatkarības cīņai gūt panākumus. Pārorientācija uz uzvarētājvalstīm ļāva poļu nacionālistiem, no endekiem līdz pat PPS piekritējiem atvairīt komunistu mēģinājumus ar strādnieku padomju starpniecību nonākt pie varas. Nacionālisti ar tautai saprotamu un populāru likumu pieņemšanu ne tikai nostiprināja savu varu, bet arī realizēja ambiciozus iekarošanas plānus un panāca, ka starpkaru Polija, tāpat kā Žečpospolita XVIII gadsimtā, kļuva par poļu vairākuma un ievērojamu nacionālo mazākumu apdzīvotu valsti.

Protams, Pirmā pasaules kara uzvarētājvalsti atbalsts Polijai tika sniegts ne jau tāpēc, ka to politiķi būtu atskārtuši, cik mīli un simpātiski cilvēki ir poļi, bet gan tāpēc, ka šo valsti interesēs bija atbalstīt antiboļševistiskos, pret Padomju Krieviju un arī pret sakauto, bet cerības uz atdzimšanu neatmetušo Vāciju, orientētos spēkus. Tā bez kādiem nopelniem Rietumvalstu priekšā, un pat neievērojot daļas poļu naidīgo izturēšanos pret tām kara laikā (J. Pilsudska radīto leģionu cīņas Austroungārijas pusē), Polija starptautisko notikumu rezultātā ieguva it kā negaidītu, bet likumsakarīgu Rietumu lielvalstu atbalstu.

Kad šī situācija mainījās, Polijas vadība nespēja atrast ceļus neatkarības nostiprināšanai. Pirmā kara rezultātā radušos situāciju Polijas līderi centās izmantot, lai realizētu tālejošus kaimiņtautu pakļaušanas, to teritoriju iegūšanas plānus. Novirzot poļu tautas brīvības un neatkarības centienus Rietumukrainas un Rietumbaltkrievijas iekarošanai, bijušo Vācijas teritoriju, kuras apdzīvoja gan poļi, gan vācieši, iegūšanai, Viļņas apgabala sagrābšanai, izmantojot gan militārus līdzekļus, gan Antantes valstu politisko atbalstu, Polijas vadība radīja sev problēmas, ko starpkaru periodā tā arī nespēja atrisināt.

Jau pašā sākumā Polijas agresīvie centieni gandrīz beidzās ar katastrofu, kad mēģinājums sagrābt austrumu zemes noveda pie vairākām militārām sakāvēm un Sarkanās armijas iebrukuma Polijā. Tikai „brīnums pie Vislas” glāba Poliju, kas stāvēja uz iznīcības robežas. Nekādi secinājumi netika izdarīti, jo poļu patriotisma viļņa, Rietumu militārā atbalsta un Sarkanās armijas pavēlniecības kļūdu rezultātā no katastrofas izdevās izvairīties.

Polija, vadoties no Pirmās Žečpospolitas pieredzes un sagrābdama apgabalus no kaimiņvalstīm to vājuma brīžos, ieguva pelnītu palamu „Eiropas šakālis”. Pagaidu ieguvuma – Vācijas, Krievijas/PSRS un Lietuvas teritoriju aneksijas sekas Polijai bija divas nestabilitātes desmitgades, un – galu galā – 1939. gada militārā sagrāve, kad, tāpat kā Pirmās Žečpospolitas vēsture, posms beidzās ar Polijas sadalīšanu un pilnīgu valstiskuma zaudēšanu.

Polijas attiecības ar kaimiņvalstīm starpkaru periodā atspoguļoja vienu it kā vienkāršu, bet bieži nesaprastu likumsakarību. Labākais kaimiņvalstu vienotājs, ja starp tām jau vēsturiski nav izveidojušās nepārvarami naidīgas attiecības, ir kopējs sāncensis, pretinieks vai ienaidnieks, kā nu katru reizi to var nosaukt. Kopējās intereses pret kādu citu vai citām kaimiņvalstīm (vai vienkārši ārējiem apdraudētājiem) var stiprināt divu vai vairāku kaimiņvalstu sadarbību. Tiesa, un tas bija būtiski – nedrīkstēja pieļaut, lai šo sāncensu vai ienaidnieku būtu pārāk daudz un tie savstarpēji vienotos.

Polijai starpkaru desmitgadē šādu sāncensu-ienaidnieku bija veseli trīs – Vācija, PSRS un Lietuva. Ar visām šīm valstīm attiecības varētu ievirzīties citādi, ja ne poļu līderu pārāk lielās ambīcijas. Visas nosauktās valstis pamatoti uzskatīja, ka Polija ir netaisnīgi, vardarbīgi sagrābusi to teritorijas.

Starpkaru Polijas vadībā nebija skaidrības, kādas attiecības apstākļos, kad katra valsts redz un aizstāv tikai savas egoistiskās intereses, tai jāuztur ar savu sāncensu-pretinieku kaimiņiem. Tāds dažādu valstu vienotājs, to piespiedu draudzības veicinātājs kā kopējs pretinieks – cita valsts vai valstis, var nenostādāt, nedot pozitīvu rezultātu, ja šādu pret kopēju pretinieku vērstu draudzību ieturošu valstu vadītāji bez tam izvirza vēl savstarpējas pretenzijas. Tā, Poliju un Baltijas valstis vienoja bažas par savu drošību, ko izsauca abu lielo kaimiņu – Vācijas un PSRS tuvums, it īpaši, kad tajās 1933. un 1929. gadā nodibinājās vienpersonīgas diktatūras režīmi. Taču kopējo draudzību pret šīm lielajām kaimiņvalstīm traucēja ar Viļņas aneksiju Polijas un Lietuvas sagrābtās attiecības. 1920. gadā, ieņemot Viļņas apgabalu, J. Pilsudskis ticēja, ka stiprina Poliju, bet patiesībā to grūda nestabilitātes slazdos.

Pret PSRS J. Pilsudskis mēģināja draudzēties ar PSRS kaimiņvalsti Japānu. Tas it kā bija solis pareizā virzienā, taču deva maz ko pozitīva, jo sadarbība bija vērsta uz to, lai sarežģījumu gadījumā kopīgi militāri uzstātos pret PSRS, nevis kopīgi normalizētu attiecības ar to. Redzamu guvumu Polijai konkrētajā situācijā šī politika nenesa.

Starpkaru perioda sākumā Polija sekmīgi sadarbojās ar Vācijas kaimiņvalsti Franciju, taču 1934. gadā J. Pilsudskis atteicās no šīs dabīgās un daudz Polijai nesusās draudzības, radot gan iespēju tuvā nākotnē Polijai kopā ar nacistisko Vāciju aplaupīt Čehoslovākiju, taču zaudējot tās sabiedrotās Centrālajā un Austrumeiropā Francijas atbalstu brīdī, kad īsa brīža sabiedrotais – Ā. Hitlers uzbruka pašai Polijai. Ar labiem nodomiem bija bruģēts ceļš uz elli.

Poļu vēsturnieks E. Duračinskis norādījis, ka lūzuma momentus jaunāko laiku Polijas vēsturē – Polijas valsts atjaunošanu 1918. gadā, tās sagrāvi 1939. gada septembrī, atbrīvošanu no nacistiem 1944.

– 1945. gadā, arī pavērsienu 1989. gadā noteica starptautiskā konjunktūra t.i. – ārējais faktors. 1918. un 1989. gadā tā izveidojās neparasti labvēlīgi, un poļi prata to maksimāli izmantot. Tajā pašā laikā 1939. gadu iezīmējusi tik nelabvēlīgu apstākļu sakritība, ka neviens no Polijas politiķiem nespēja piedāvāt politisku virzienu, kas dotu iespēju glābt Poliju no septembrī notikušā. Savukārt 1944.–1945. gadā starptautiskā situācija bijusi vienkārši traģiski nelabvēlīga to mērķu realizēšanai, uz kuriem tiecās poļu emigrantu iestādes Londonā un t.s. „pagrīdes valsts” vadītāji okupētajā Polijā. No otras puses, Sarkanās armijas uzvaras un Staļina griba, tas ir, ārējais faktors, pavēra tādu iespēju poļu komunistiem, par kuru, piemēram, 1942. gadā viņi varēja tikai sapņot.

Var saprast poļu vēsturnieka–patriota vēlmi attaisnot savus nacionālos politiskus, taču piekrītot viņa secinājumam par „arējā faktora” noteicošo nozīmi minētajos notikumos, šī darba autors nekādi nevar piekrist tam, ka 1939. gada situācija bija tikai „nelabvēlīgu apstākļu sakritība”, un „neviens no Polijas politiķiem nespēja piedāvāt politisku virzienu, kas dotu iespēju glābt Poliju no septembrī notikušā”. Šie politiķi starpkaru periodā apzināti realizēja politiku, kas tieši veda pie t.s. Septembra katastrofas.

Neefektīva izrādījās valstī realizētā nacionālā politika. Polijas valsts pieredze pirms un Otrā pasaules kara laikā pierādīja ievērojamā vācbaltiešu politiķa P. Šīmaņa atzinuma pareizību: “Katra valstiska darbība, kas vērsta pret kādu minoritāti, iedarbības ziņā ir nevis sods par nelojalitāti, bet gan pamudinājums uz nelojalitāti”. Arī mūsdienu etnisko attiecību speciālisti piekrīt tam, ka lojalitāte ir sava veida nodeva par minoritātes atzīšanu un tās interešu respektēšanu. Polijas valsts starpkaru periodā realizēja pret nacionālajiem mazākumiem tādu politiku, kura pārbaudījuma brīdī nespēja nodrošināt to lojalitāti.

Ukraiņu, baltkrievu, lietuviešu, vāciešu zemju vardarbīga sagrābšana Polijas valdošajiem politiķiem neļāva nodibināt normālas kaimiņattiecības ar blakus esošajām valstīm. Polija gan dažus gadus realizēja „līdzsvara politiku” starp Vāciju un PSRS, tomēr bija pirmā valsts, kura uzsāka sadarbību ar nacistisko Vāciju.

30. gadu otrajā pusē Polija, turpinot 20. gados aizsākto „prometeisma” kursu arī tad, kad tiešas briesmas draudēja jau pašai Polijai, arvien vairāk sliecās uz sadarbību ar Vāciju un konfrontāciju ar PSRS. **Polijas politiķi** demonstrēja neslēptu agresivitāti, draudot okupēt Lietuvu, pārvērtā Poliju par nacistiskās Vācijas sabiedroto Čehoslovākijas sadalē; **atteicās īstenot valstij visdrošāko ārpolitisko kursu – kolektīvās drošības sistēmas izveidi.** To visu ievērojot, nenākas brīnīties, ka neviens no Polijas pie varas esošajiem politiķiem „nespēja piedāvāt politisku virzienu, kas dotu iespēju glābt Poliju no septembrī notikušā”. Lai nenonāktu pie 1939. gada katastrofas „Polijas politiķiem” bija jāīsteno cita politika jau no Otrās Žečpospolitas pirmās proklamēšanas dienas.

Gan līdzsvara politika, gan arī ar novēlošanos no 1939. gada sākuma realizētā Polijas saistība ar Rietumiem nepaglāba to no sagraves 1939. gada septembrī. XX gadsimta 30. gadu beigās Polijā valdošie politiķi pārlieku paļāvās uz noslēgtajiem līgumiem ar Franciju un Lielbritāniju, pēc kuriem tām bija pienākums iesaistīties Polijas pusē karā pret Vāciju. Taču Francija un Lielbritānija kārtējo reizi pirmkārt domāja par savām, nevis poļu interesēm.

Faktiski poļu nacionālās kustības vadošās personības II Pasaules kara gados, piekopjot it kā tautas spēku saudzēšanas stratēģiju, bet faktiski cerot, ka lielvalstu sadursmju rezultātā Polijas jautājums tai labvēlīgā virzienā tiks atrisināts ar Rietumu palīdzību, noveda savus piekritējus pie sakāves.

1939. gadā zaudēto neatkarību Polija varēja atjaunot, pateicoties gan Rietumvalstu, bet vēl lielākā mērā PSRS atbalstam. Taču, tāpat kā pēc nebrīves gadsimta 1918.–1921. gada neatkarības cīņās, tā arī pēc Septembra katastrofas poļu labējie spēki tradicionāli redzēja tikai vienu sabiedroto – Rietumus. Turpretī kreisie politiķi atkal, tāpat kā pēc Pirmā pasaules kara, orientējās uz Austrumiem un palīdzību gaidīja

galvenokārt no turienes. Šoreiz, pretēji kā gados pēc Pirmā pasaules kara, kreiso cerības attaisnojās, jo 1941.–1945. gadā PSRS spēja dot galveno ieguldījumu nacisma sagrauvē.

Polijas emigrācijas valdības (PVE) pieļauto kļūdu, ciesto neveiksmju un vienkārši sakāvju virknē vispirms jānosauc piekrišana Polijas armijas izvešanai no PSRS teritorijas 1942. gada vasarā, no kuras pakāpeniski sākās gan pieaugošā PVE attiecību saasināšanās ar PSRS, gan, lai cik paradoksāli tas nešķistu, anglosakšu, īpaši Lielbritānijas, atbalsta vājināšanās bijušo Polijas valdītāju politiskajiem un militārajiem mērķiem. Sekoja citas kļūdas: naivi taisnprātīgā reakcija uz kara apstākļos līdz galam nepārbaudāmām ziņām par Katiņas slaktiņu, antipadomiskās operācijas “Burza” izvērsšana un īpaši Varšavas sacelšanās izraisīšana.

Ja ne poļu nacionālistu proponētā „spēku taupīšana”, lavierēšana starp sabiedrotajiem, arī II Pasaules kara rezultāti Polijai varēja būt citi. Iespējams, tā varētu tikt ātrāk atbrīvota no nacistiskās okupācijas, kura prasīja tik daudz upuru.

Polijas emigrācijas valdības ietekmes samazināšanās uz Lielbritānijas un Amerikas Savienoto Valstu politiku nebija poļu līderu profesionālās kvalifikācijas līmeņa (lai gan, protams, to grūti slavēt), vai viņu anglosakšu patronu labas vai sliktas gribas rezultāts. Pēc dažu pētnieku domām, ASV un Lielbritānijas vadītāju piekāpšanās PSRS diktatoram Teherānā un Jaltā kļuva par sava veida trīsdesmito gadu nomierināšanās politikas (*Appeasement-Politik*) turpinājumu. Autors līdz ar daudziem citiem vēsturniekiem gan uzskata, ka šo piekāpību noteica nevis nosauktās politikas tradīcija, nevis ASV prezidenta un Lielbritānijas premjerministra subjektīvā nostāja, bet gan kara gaita un strauji pieaugošā Padomju Savienības militārā un politiskā loma, ASV un Lielbritānijas ieinteresētība PSRS bruņoto spēku izmantošanā karā gan pret Vāciju, gan Japānu, kas arī noteica F.D. Rūzvelta un V. Čērčila piekāpības pieaugumu V. Staļina prasībām. PVE, tās atbalstītāju galvenā pārrēķināšanās bija nepareizā stratēģisko perspektīvu vērtējumā, arī savas lomas nepamatotā pārvērtēšanā.

Ne tikai poļu kreiso spēku apzināta darbība, bet arī PVE, labējo spēku kopumā neveiksmīgā politika noveda pie tā, ka Polijā tāpat kā pēc Napoleona sagrauves, nostiprinājās Krievijas/PSRS ietekme. Pat ja Polija, tāpat kā Baltijas valstis, tiktu inkorporēta PSRS sastāvā, salīdzinot ar palikšanu Vācijas okupācijā, poļu tautai tas neapšaubāmi būtu mazākais ļaunums. Taču tā nenotika. Polija bija pārāk liela zeme, tās tauta bija tik ilgstoši sacēlusies pret Krievijas impērijas valdīšanu tajā, ka J. Staļins bija spiests samierināties ar poļu komunistu varas iedibināšanu Polijā, salīdzinājumā ar PSRS – mīkstināta staļinisma formā, paturot vien PSRS noteicošo ietekmi Polijas ārpolitikā, bet atstājot daudzus jautājumus pašu poļu līderu izlemšanai. Polijas piemērs rāda, ka **XX. gadsimtā** ne tikai maza, bet arī vidēja valsts kā **Polija, pat it kā tai vislabvēlīgākajos apstākļos**, kad kaimiņvalstis naidojās un pat dažkārt karoja savā starpā, **nevarēja pastāvēt bez lielvalstu atbalsta** un sadarbības ar tām.

Tas, ka dažādi poļu politiskie spēki bija spiesti rēķināties ar ārvalstu atbalstu, nebūt nenozīmēja, ka tie visi nebūtu patriotiski noskaņoti. Gan labējie, gan kreisie poļu politiķi, visticamāk, lielākoties bija patrioti, vienīgi spiesti rēķināties ar objektīvo starptautisko situāciju, spēku samēru pasaulē, pirmkārt, Eiropā, un tāpēc izmantot ārvalstu atbalstu savu mērķu sasniegšanai. Nacionālistiem tas izdevās pēc Pirmā, komunistiem – pēc Otrā pasaules kara. Tiesa, no Polijas viedokļa tam bieži bija negatīvas sekas: samērā liela valsts ekonomiska atkarība no Rietumu kapitāla starpkaru periodā; politiska un ekonomiska atkarība no PSRS un tautsaimniecības vienaspusīga attīstība t.s. „sociālisma” laikmetā. Taču rīkoties citādi, atteikties no ārēja atbalsta poļu politiķiem nozīmētu atteikšanos arī no saviem mērķiem: labējiem – Polijas neatkarības un nacionālā diženuma nostiprināšanas, kreisajiem – sociālā taisnīguma (viņu izpratnē) realizācijas.

Diemžēl šo patriotisko mērķu īstenošana saturēja arī ēnas puses. Labējo varas laikā tā bija tautas apakšslāņu atstumšana no varas, nacionālo mazākumu tiesību ierobežošana; kreiso valdīšana posmā – t.s.

„ekspluatatoru” (kuri bieži pat pēc marksistiskajiem kritērijiem tādi nebija) atstumšana no varas, savu sabiedriskās iekārtas ideālu vairāk vai mazāk varmācīga uzspiešana tautas vairākumam. Pie tam, kā jau vienmēr, izsludinātie viscildenākie ideāli, vislabākie mērķi reālajā dzīvē tika izkropļoti, bieži pārvērsties savā pretstatā.

Praktiski neiespējami ir pateikt, kādi spēki pēckara gados cīnījās par varu poļu tautai nesa vairāk laba, kādi vairāk ļauna. **Gan vardarbību, gan viltu lietoja kā** pie varas nonākušie **komunisti, tā viņu pretinieki**. Cilvēku upuru gan bija vairāk antikomunistisko teroristu darbības rezultātā.

Jāuzsver, ka pagrīdnieku-teroristu cīņa, pamatota ar cerībām sagaidīt palīdzību no Rietumiem, no militāri-politiskā viedokļa bija bez jebkādam perspektīvām. Pēc tam, kad neveiksmīgi, lai neteiktu katastrofāli, beidzās 1950. gada 24. novembrī sāktais ģenerāļa D. Makartura vadītais ASV un to sabiedroto spēku uzbrukums Dienvidkorejā, Vašingtonā vairs nekad no oficiālas tribīnes netika runāts par aiz „dzelzs priekšvara” esošo valstu “atbrīvošanu”.

Politika ir māksla sasniegt maksimumu no iespējamā. Tie poļu politiķi, kuri izvirzīja faktiski nerasniedzamus mērķus, veicināja tikai poļu spēku izšķiešanu un bieži arī to, ka viņi zaudēja dzīvības viltus mērķu vilināti. Ilgstošā perspektīvā daudz vairāk sasniedza tie politiķi, kuri, nepiekrītot „sociālisma” celtniecībai un vēl jo vairāk staļiniski tendēta politiskā režīma nodibināšanai Polijā, tomēr neiedzina sevi strupceļā, turpināja darboties reālajā politikā, cenšoties pastāvošajos apstākļos panākt pēc iespējas saprātīgāku risinājumu pieņemšanu, patiesas demokrātijas elementu ieviešanu valsts dzīvē.

Pēc Otrā pasaules kara Austrumeiropā, arī Polijā, pie varas esošās valdības savas pretenzijas uz leģitimitāti pamatoja, solot nākotnē labklājību un augstu dzīves līmeni, jo valdība uzskats, ka “zinātniskais” marksisms to garantē. Daudzi transparenti un plakāti, svinīgās runas, avīžu raksti un vēlākajos gados arī televīzijas programmas propagandēja arvien straujāku ekonomisko izaugsmi.

Daudzi t.s. Otro Žečpospolitu pārdzīvojušie trūcīgo slāņu pārstāvji pēc Otrā pasaules kara atcerējās galvenokārt “sanācijas” režīma nespēju un pat nevēlēšanos nodrošināt labvēlīgus dzīves apstākļus visiem Polijas pilsoņiem, pirmkārt jau strādniekiem un nabadzīgajiem zemniekiem, kā arī nacionālajiem mazākumiem. Tas sekmēja viņu nepamatotu cerību saistīšanu ar komunistu vadītās kreiso koalīcijas īstenoto „sociālistisko” kursu.

Taču izrādījās, ka šis ceļš nedod iespēju sasniegt nemitīgi pieaugošu labklājību, pie tam pie varas esošie komunisti demokrātiju saprata kā viena slāņa (kaut paša šī vienotā partokrātijas – birokrātijas slāņa pārstāvji sauca sevi par strādnieku šķiras pārstāvjiem) kundzību. Lai gan pozitīva dinamika tiešām pastāvēja, izaugsme nekad nebija tik strauja, kā to solīja komunistiskie propagandisti. Padomju saimniecības modeļa pārņemšana ļāva Polijai veikt strauju saimniecības modernizāciju. Taču uz šīs bāzes radītās ekonomikas tālākai attīstībai jau bija nepieciešams cits saimnieciskais un sociāli-politiskais modelis. „Sociālistiskā” ekonomika sava norieta desmitgadēs nespēja apmierināt arvien skaļāk deklarējamās masu patērētāja vajadzības. Neraugoties uz dažiem panākumiem, administratīvo komandu sistēmas poļu versija kopumā izrādījās neefektīva un nespēja elastīgi reaģēt uz problēmām, kas radās valsts ekonomiskajā un sociālajā dzīvē. **Dzīves līmeņa pieauguma tempi PTR acīm redzami atpalika no rādītājiem blakus esošajā kapitālistiskajā Rietumeiropā**, un ilgstoši šo faktu noslēpt nevarēja.

Vispārējā zinātniskā un tehniskā palīdzība, ko Padomju Savienība sniedza sabiedrotajai PTR, izrādījās acīmredzami nesamērīga ar tās vajadzībām. Tāpat kā pēc Polijas Karalistes izveides 1815. gadā, kad poļi, neraugoties uz lielākām tiesībām nekā Krievijas iedzīvotājiem, centās atbrīvoties no Krievijas impērijas virskundzības, arī pēc Otrā pasaules kara, kad Polija, nonākusi PSRS politiskā aizbildniecībā, bet izmantojot tās ekonomiskos resursus, sasniedza ievērojamu progresu attīstībā, poļu tauta, izjūtot „sociālisma” neefektivitāti, nespēju apmierināt tautas vajadzības, visai apņēmīgi centās nokratīt svešo virsvaru.

Križu un sairuma cēloņi zināmā mērā bija meklējami arī pašā komunistiskajā ideoloģijā un marksisma-ļeņinisma ekonomikas teorijā (pareizāk – tās nepietiekamā attīstībā).

Komunistu nākšana pie varas Polijā un turpmākā viņu vadības iekšējā politika noveda pie augstas centralizācijas visās sabiedrības jomās, ieskaitot ekonomiku un teritoriālās pārvaldes sistēmu. Vienpartijas sistēmas trūkumi arvien skaidrāk parādījās kā tās struktūru, kuras bija uzņēmušās sabiedrības vadību, sastingums. Partijai pakļautās „skrūvītes” traucēja jaunu spējīgu kadru izvirzīšanu, primitivizēja sabiedrības organizācijas līmeni, traucēja cilvēku vajadzību īstenošanu kā sociālās vienlīdzības, tā cilvēku spēju pašrealizācijas jomā. Kļūdas un neprasme saimniekot zināmā mērā bija atpalcības atspoguļojums.

Reizē, rēķinoties ar nepieciešamību sākotnēji iekarot, bet vēlāk saglabāt zemniecības politisku atbalstu, poļu komunisti, neraugoties uz padomju vadītāju pamudinājumiem, neuzdrošinājās veikt radikālus pārkārtojumus lauksaimniecībā, kuri gan būtu virzīti uz tās kā saimniecības nozares rādītāju uzlabošanas, bet varētu novest pie komunistu varas krišanas. Viņu nespēju pietiekami atbalstīt zemnieku sīksaimniecības savukārt noteica gan teorētiski (bailes no kapitālistisko elementu atdzimšanas), gan praktiski (nespēja reizē pietiekami finansēt kā rūpniecības, tā lauksaimniecības izaugsmi) cēloņi. Faktiski poļu komunisti paši sevi iedzina bezizejas situācijā, tā arī nespējot atrisināt pārtikas apgādes problēmas. Rezultātā katru gadu desmitu iezīmēja kārtējā sociālekonomiskā krīze un kadru maiņas valsts vadībā.

Jau 50. gadu vidū Polijā sākās ilgs dziļu križu periods. Tā laika komunisti neapzinājās, ka ekonomiskā un sociāli-politiskā nestabilitāte izriet no pašas komunistiskās sistēmas būtības. Viņi centās pārvarēt vienu krīzi, bet nonāca pie nākamās. **“Sociālistiskā” sistēma Polijā, atšķirībā no padomju oriģināla, izrādījās mazāk stabila** un bija pakļauta biežām ekonomiskām un sociāli-politiskām krīzēm.

Viens no sistēmas nestabilitāti un tai sekojošo sabiedrības eroziju veicinošiem cēloņiem bija ideoloģiskas kontroles ieviešanas neveiksme pār sabiedrības garīgo dzīvi. Neraugoties uz mēģinājumiem veikt ideoloģisku revolūciju mākslā, kultūrā un zinātnē, sabiedrības apziņā saglabājās poļu nacionālajai mentalitātei raksturīgās tendences un vērtības. PASP gan centās ievirzīt mākslinieku un rakstnieku daiļradi stingri noteiktos rāmjos, tādēļ, kad kāds gleznotājs vai literāts atļāvās radīt kaut ko atšķirīgu, viņš itin bieži kļuva arī par politisku disidentu. Jau 50. gadu vidū ievērojamas poļu inteligences daļas vidū pieauga vilšanās, neapmierinātība un kritiska attieksme pret realitāti, kas ar laiku noveda pie dziļas plaisas starp varu un ne tikai inteligenci, bet arī plašām tautas masām. Staļiniskā “sociālisma” modeļa sabrukums 1956. gadā izraisīja pāreju uz mērena reformisma politiku.

Sabiedrības neapmierinātības vilnis 50. gadu beigās jau izsauca aktīvu opozīcijas strāvu veidošanos daļā poļu inteligences, kura sākotnēji iestājās par demokrātisko sociālismu. Pašu komunistu rindās – PASP rādās un attīstījās jaunās partijas inteligences revizionistiskais spārns, kurā toni noteica sabiedrisko zinātņu pārstāvji, aicinot attīrīt pastāvošo “sociālismu” no totalitārisma iezīmēm.

Padomju Savienības vadība kara un pēckara gados cerēja no Polijas izveidot īpatnēju PSRS drošības barjeru pret Rietumiem, taču gala rezultātā ieguva pastāvīgu politiski-sociālo satricinājumu avotu, kas pakāpeniski veda ne tikai pie padomju un poļu komunistu Polijai uzspiestās „sociālisma” sistēmas sabrukuma, bet zināmā mērā veicināja arī autoritārā, komandu administratīvā režīma bojā eju pašā Padomju Savienībā.

1968., 1976. un 1979. gada krīzes Polijas sabiedrībā gandrīz pilnībā sagrāva ticību sociālistiskās attīstības perspektīvām. Parlamentārās demokrātijas un patiesas Polijas suverenitātes un neatkarības iegūšanas idejas kļuva par dažādas virzības inteligences opozicionāro slāņu tuvināšanās pamatu.

Cenšoties kontrolēt sabiedrības visas dzīves jomas, vara izraisīja neapmierinātību visu sabiedrības slāņu pārstāvjos, pat valdošajā partokrātijā. Aizrobežu radio raidījumi, pašu poļu ārzemju komandējumi un tūrisma braucieni palīdzēja izprast to, ka starp brīvā tirgus un plānveida “sociālisma” ekonomisko sistēmu sasniegumiem pastāv plaisa, kam līdz ar Rietumu tehnoloģiskajiem panākumiem ir tendence

arvien pieaugt. Pat tos, kuri sākotnēji bija noticējuši “sociālistiskajai” sistēmai, aizvien vairāk pārņēma vilšanās un bezcerība.

Tikai uz īsu laiku tautas cerības uz labāku dzīvi atdzima pēc tam, kad PTR sāka aizņemt lielas summas Rietumu bankās, lai nodrošinātu augstāku patēriņa līmeni. Taču tikai atsevišķi šauri slāņi no tā guva sev kādu labumu un demonstrēja lojalitāti režīmam. (Neviena politiskā partija pēc 1989. gada pat nemēģināja atjaunot no augšas vadāmo plānveida “sociālistisko” ekonomiku.) Pārējie meklēja izeju citas, efektīvākas un taisnīgākas sabiedriskas iekārtas izveidē, kaut arī priekšstatī par to bija atšķirīgi.

Hroniskā varas krīze 70. gadu beigās padziļināja plaisu starp varu un sabiedrību, noveda pie ievērojamas strādnieku šķiras daļas un opozicionārās inteliģences vienotības, kas izraisīja autoritārās sistēmas sairšanu, kura turpinājās nākamās desmitgades laikā. PASP praktiskajā politikā nebija pietiekami ņemts vērā fakts, ka **nacionālisms Polijā bija tā barojošā augsne, kas krīzes situācijās ap opozīciju vienoja dažādus iedzīvotāju slāņus** – inteliģenci, jauniešus, studentus, ievērojamu daļu strādnieku, un 1980.–1981. gada krīzē – arī zemniekus.

Būtiski bija tas, ka 1980. gadā radusies kā strādnieku organizācija arodbiedrība “Solidaritāte” Ļ. Valensas vadībā kļuva par visu opozicionāro spēku apvienotāju, kurā dominēja poļu inteliģences ienestās demokrātijas un tirgus ekonomikas idejas. Neatrisinātu problēmu padziļināšanās Polijas ekonomiskajā dzīvē noveda pie tā, ka kopš 80. gadu sākuma iedzīvotāju vairākuma atbalstu zaudējušajām varas iestādēm izdevās kontrolēt situāciju tikai ar ārkārtēju pasākumu palīdzību (vai tā būtu kara stāvokļa ieviešana, vai oficiālajai ideoloģijai pretrunā esošā ekonomiskā reforma, ko papildināja tirgus sistēmas elementu ieviešana).

Ja PSRS galvenokārt inteliģences vidū pastāvošajai disidentu kustībai bija tikai morāla, bet ne politiska nozīme, tad **Polijā inteliģence strādnieku kustībā atrada sviru, kuru izmantojot izdevās mainīt valsts iekārtu**. „Solidaritātes” darbība parādīja, ka poļu strādnieki vairs nejuta cieņu pret savu „strādnieku valsti”. Savā laikā bijušais PASP pirmais sekretārs V. Gomulka paziņoja: „Savulaik Poliju iznīcināja šlahtas anarhija, vēlāk buržuāzijas egoisms, tagad strādnieki to dara, neapzinoties savas intereses.” Pēc 1989.-1991. gada pagrieziena daļa darbu zaudējušās poļu strādniecības varbūt arī piekristu šiem vārdiem, taču daļa tos noteikti atspēkotu. Kā 2 000. gadā norādīja eksprezidents V. Jaruzelskis, „Galu galā izrādījās, ka strādnieku šķira bija pirmā, kas sacēlās pret partijas varu, atsakoties atzīt to par savu pārstāvi. Taču šajā nemierīgajā procesā arī grūti nepamanīt inteliģences lomu. Iepriekš tika teikts, ka tā ienesa strādnieku šķīrā sociālistisko apziņu. Jaunajā vēsturiskajā posmā notika pretējais – tieši inteliģence, tās demokrātiskās aprindas ieviesa strādnieku šķīrā apziņu, kas vērsta pret reālā sociālisma sistēmu.”

Pirmšķirīga loma Polijas reformēšanā piederēja “Solidaritātei”, kura pildīja gan arodbiedrības, gan politiskas organizācijas funkcijas. Jau pats V. Jaruzelskis atzina: “Es pilnībā apzinu, ka “Solidaritāte” bija pirmavots un sākums, un galu galā, Gorbačova politikas un Polijas varas iestāžu reformistiskā noskaņojuma kontekstā, galvenais dzinējspēks valsts iekārtas pārveidei Polijā”. Taču reizē jāuzsver, ka blakus politizētās arodbiedrības “Solidaritāte” pūliņiem, vērsti uz varas režīma maiņu, ļoti nozīmīga šī mērķa sasniegšanai bija PASP vadības nostāja. Neraugoties uz lielas daļas partijas virsslāņu pamatotām bailēm no būtiskām pārmaiņām, no “Solidaritātes” biedru radikālisma, PASP vadībai ar V. Jaruzelski priekšgalā izdevās panākt politisku vienošanos ar opozīciju, lai izvestu valsti no krīzes. “Apaļā galda” izlīgums nozīmēja kursa uz politisko plurālismu, parlamentāro demokrātijas un tirgus ekonomiku uzsākšanu.

1989. gadā PASP pēc vēlēšanu rezultātiem bija spiesta nodot varu arodbiedrības „Solidaritāte” pārstāvjiem – galvenokārt politiski labējiem. (Var teikt, ka pretēji astronomiskajai laika skaitīšanai politiski deviņdesmitie gadi kā jauna laikmeta sākums Polijas vēsturē sākās 1989. gada 4. jūnijā, kad

notika pirmās daļēji brīvās Seima un Senāta vēlēšanas, kas noslēdza „sociālisma” laikmetu.) Beidzās periods, kad PASP centās realizēt savu kursu uz sociālisma celtniecību, nerēķinoties ar tautas vairākuma gribu. T. Mazovecka vadītā valdība kļuva par pirmo no 50. gadiem koalīcijas valdību “sociālistiskajās” Austrumeiropas valstīs.

V. Jaruzelskis un viņa līdzbiedri neapšaubāmi bija mierīgās revolūcijas Polijā līdzautori. Revolūciju gan veica viņu pretinieki, bet PASP un PTR vadītāji nodrošināja tās mierīgu norisi. To, ka sistēmas maiņa notika bez katastrofas, ir arī V. Jaruzelska un visas toreizējās PTR vadības nopelns.

Kaut formāli Polija vēl neilgi palika „sociālistiska” valsts, pirmajai daudzu gadu laikā nekomunistiskajai valdībai izdevās uzsākt politiskās varas liberalizācijas, demokratizācijas procesus, sākās autoritārās politiskās sistēmas demontāža un demokrātijas tiesisku pamatu izveide. Mainījās valsts nosaukums no PTR uz PR. Par svarīgu soli šai virzienā kļuva „Solidaritātes” līdera Ļ. Valensas ievēlēšana par valsts prezidentu tiešā tautas balsojumā. Tika ieviests varas dalīšanas princips. Polijas Republikā periodiski notiek parlamenta un prezidenta vēlēšanas. Demokrātiskās pamatinstitūcijas darbojas kā pašregulējošs mehānisms. (Reizē gan pieauga domstarpības „Solidaritātes” iekšienē, tajā izvērtās politiska cīņa, t.s. „karš virsotnēs”, par prezidenta un valdības kompetenci.)

Polijas ekonomika sāka pārveidoties brīvā tirgus, ekonomiskās decentralizācijas virzienā. Tika realizēta reformu programma, kura ieguva „Balceroviča plāna” nosaukumu. Plāna uzdevums bija tirgus mehānismu ieviešanu visās tautsaimniecības jomās, bet tā redzamākā sastāvdaļa bija “šoka terapija”.

1989.–1993. gadā, kamēr pie varas bija labēji orientēto spēku ministru kabineti, vispārējā ekonomiskās politikas gaita nemainījās un sekoja galvenajiem t.s. “Balceroviča” plāna postulātiem. Taču **pāreja uz tirgus sistēmu**, pielāgošanās jauniem saimniekošanas apstākļiem, **izrādījās ārkārtīgi sāpīga ekonomikai**, veda pie ražošanas samazināšanās. Polijas sabiedrībai tā nozīmēja bezdarba rašanos un iedzīvotāju iztikas līmeņa pazemināšanos. Uzsāktās reformas izsauca plašu masu neapmierinātību, kaut arī jau 1992. gadā daži rādītāji liecināja par atveseļošanās sākumu.

1994.–1997. gadā politiskajā arēnā dominēja postkomunisti (PRSD). Kreisie (SLD) uzvarēja parlamenta vēlēšanās un izveidoja koalīciju ar PZP, panāca sava līdera A. Kvasņevska ievēlēšanu prezidenta (1995–2005) amatā. Šī perioda ekonomikā viens no galvenajiem procesiem bija masveida privatizācijas sākums, pateicoties kurai tika atvieglots valsts budžeta slogs, atsakoties atbalstīt neefektīvus, iepriekš valsts īpašumā esošus uzņēmumus, kā arī piesaistot ārvalstu investorus un uz viņu rēķina veicot daļēju ražošanas modernizāciju. Šie pasākumi ļāva palielināt ekonomiskās izaugsmes tempu, samazināt bezdarbu un paaugstināt iedzīvotāju vidējo dzīves līmeni, kas pakāpeniski pārsniedza 1989. gada rādītājus. Tika pieņemta 1997. gada Konstitūcija. Kopumā adaptācijas periods beidzās tieši šajā periodā, dodot vietu izaugsmes fāzei.

Reizē nacionālistu proponētās lustrācijas Polijā sāka biedēt inteliģenci, “šoka terapija” atgrūda zemniekus un neaizsargātas sociālās grupas, izmeta uz ielas lielo uzņēmumu strādniekus, pārvēršot tos par sociālo bāzi sociāldemokrātiskas pārliecības kreisai partijai. Tā rezultātā 90. gadu sākuma antikomunistiskos revolucionārus pie varas nomainīja sekulāras salīdzinoši kreisas partijas, kuras spēja nosargāt apdraudēto valsts vadāmību. To izdarīja A. Kvasņevskis un viņa bijušie līdzgaitnieki no PASP. Viņi arī pasargāja Polijas laicīgo sabiedrību no īpaša klerikālisma viļņa, kas daudzus šausmināja 90. gadu sākumā.

Ir jāatzīst, ka Polijas loma “sociālisma” sistēmas reformēšanā bija ārkārtīgi nozīmīga, tūlīt otrā pēc PSRS lomas. Kā jau *post-faktum* atzinis eksprezidents V. Jaruzelskis: “Mēs bijām sociālisma potenciālās reformēšanās spējas laboratorija. Reformu neveiksme, krasas pārmaiņas, boļševiku vai Robespjēra tipa apvērsums varētu apturēt reformas visās Varšavas pakta valstīs. Iedomājieties, kas notiktu citās bloka

valstīs, kur bija tikai nelielas disidentu grupas, ja poļu eksperiments beigtos ar pilnīgu fiasko, īpaši rumāņu stilā. Bet Polija sniedza cerīgu evolūcijas piemēru...”

Svarīgi, ka **XX gadsimta beigās – XXI gs. sākumā** politiskais svārsts Polijā veica vairākas kustības, novirzoties gan pa labi, gan pa kreisi. Ar to **poļu sabiedrība demonstrēja, ka tajā tiek ievēroti demokrātijas principi**, kad politisko spēku sāncensībā neviens no tiem nespēja gūt izšķirošu pārsvaru, iznīcinot otru vai vismaz atņemot tam iespēju pilntiesīgi konkurēt cīņā par varu.

1997.–2001. gadā lielākā daļa Polijas parlamenta vietu piederēja centriski-labējiem (AWS – UW). Visu šo laiku galvenie valsts un tās reģionu ekonomiskās attīstības virzītāji bija masveida privatizācijas turpināšana, finanšu un pakalpojumu nozares attīstība, kā arī vietējo un ārvalstu investīciju aktīvā piesaiste, kas pamazām kļuva par vissvarīgāko dzinēju Polijas ekonomikas modernizācijai. Polijai bez īpašiem satricinājumiem izdevās pārdzīvot 90. gadu reformas, tā pārgāja uz strauju ekonomisko izaugsmi.

Ir notikušas pārmaiņas savulaik pret “sociālismu” uzstājušās demokrātiskās elites apziņā. Pēc “sociālistiskā” režīma sabrukuma divu pavisam nesen nesamierināmu antagonistu – „Solidaritātes” un PASP, nacionāli orientēto demokrātu un komunistu-reformatoru konfrontācijas objekts pēc būtības bija izsmelts. Abu bijušo pretinieku centieni turpmāk sakrita.

Saskaņā ar sociologu novērojumiem Polijas elite arvien vairāk konsolidējas un norobežojas no sabiedrības, kļūstot arvien viendabīgāka. Šai elitē XX un XXI gadsimtu mijā nenotika principiāla un pamatīga rotācija. Jaunās poļu elites vidū ir daudz cilvēku, kuri arī iepriekš nebija sveši varai, katrs ceturtais jaunās elites pārstāvis piederēja tai jau līdz 1989. gadam. Tas nodrošināja pārvērtību zināmu pakāpeniskumu, novērsa satricinājumus ar vardarbības uzliesmojumiem.

Cita lieta, ka vieni (bijušie opozīcijas dalībnieki) centās un joprojām cenšas visus nopelnus sabiedrības transformācijā pierakstīt tikai sev, bet kā savas neprasmes un neizdarības cēloņus iztēlot otru (bijušās valdošās PASP darbinieku un viņu sabiedroto) pretestību. Galvenokārt tieši bijušie “Solidaritātes” nometnes pārstāvji darbojas kā populistu, izvirzot pārmērus pārmaiņu sākumā pie varas bijušajiem politiķiem un solot vienkāršiem līdzekļiem (kā lustrācijām) atrisināt nozīmīgas problēmas. (Pēc autora domām, daudzi pārmēri „vecajiem” – bijušajiem varas nometnes pārstāvjiem, kuri iekļuva arī jaunajā varā, par nepietiekamu „demokrātismu” un „progresivitāti” ir demagoģiski, vērsti uz vēl pie varas netikušo vai maz tās priekšrocības izbaudījušo „apetītes” apmierināšanu.) Arī vismaz daļa poļu vēlētajū gan PTR, gan transformācijas gadu laikā vērojamos noziegumus, kļūdas, ekonomiskās grūtības saistīja ar vadītāju paaudzi, kurā dominēja sociāldemokrātiski un liberāli uzskati.

Nebija nozīmīgu ārēju spēku iejaukšanās Polijas politikā. Toties notika pakāpeniska, bet būtiska politiskā spektra centra pārbīde labējā – nacionālistiski-konservatīvā virzienā. Populistiskie aicinājumi veikt lustrācijas, attīrīt politisko arēnu no postkomunistiskiem darbiniekiem, nododot varu patriotiskiem, bet faktiski nacionālistiskiem spēkiem, ieguva popularitāti tajā elektorāta daļā, kura cerības uz labāku nākotni saistīja ar Polijas nacionālās varenības atdzimšanu, izmantojot Rietumu, īpaši ASV atbalstu.

Ārpolitikas jomā šai laikā svarīgākais solis bija Polijas (līdz ar Čehiju un Ungāriju) pievienošanās NATO 1999. gadā. Novērtējot kopējo politisko pārmaiņu procesu Polijā, novērotāji atzīmē, ka 90. gados tajā (līdz ar Čehiju, Ungāriju un Slovēniju) demokratizācijas process bija visaktīvākais salīdzinājumā ar citām Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm.

2001.–2004. gadā kreisi-centristiskie spēki (SLD – PZP – UP) sastādīja valdību un vadīja valsti kopā ar prezidentu A. Kvaņevski. Taču faktiski šķietami kreisajai valdībai nācās īstenot liberālu politiku, ko pati tā dažkārt “maskējoties” sauca par pragmatisku. Sabiedrības acīs SLD lielā mērā zaudēja savu kreiso identitāti (un reizē arī atbalstu). Šajā periodā notika Polijas pievienošanās ES (2004), kas prasīja arī Polijas ekonomiskās likumdošanas un ekonomikas institūciju darbības pielāgošanu Eiropas Savienības

standartiem. Jautājumā par Polijas pievienošanos Eiropas Savienībai 2003. gada 7. un 8. jūnijā Polijā notika referendums, kurā “par” nobalsoja 77,45% iedzīvotāju.

Saskaņā ar Sociālo pētījumu laboratorijas aptauju, kurā respondenti varēja minēt ne vairāk kā piecus Polijas lielākos sasniegumus un neveiksmes pēc „sociālisma” sabrukuma, 2004. gadā kā galvenie poļu panākumi tika uzskaitīti: iestāšanās Eiropas Savienībā, vārda un pārvietošanās brīvība (45%), iestāšanās NATO (36%), pāreja uz demokrātiju (27%) un PTR pastāvēšanas beigas (26%). Kā lielākās neveiksmes respondenti visbiežāk minēja: augsto bezdarbu (77%), korupciju (69%), politiku negodīgumu (61%), kritisko situāciju veselības aprūpē (59%), sabiedrības nabadzību (55%) un noziedzības draudus (38%).

Polijas un virknes citu valstu uzņemšana Eiropas Savienībā 2004. gadā netieši runāja par „postkomunistiskās” pārveides tajās pabeigšanu un to varēja vērtēt arī kā Rietumvalstu pozitīvu novērtējumu minētajās valstīs pastāvošās politiskās un ekonomiskās sistēmas darbībai.

Iestāšanās ES (2004) veicināja Polijas integrāciju pasaules ekonomisko attiecību sistēmā, tādējādi vēl vairāk stiprinot ekonomiku un **paātrinot valsts attīstību.** Bezdarba līmenis, kas pirms iestāšanās ES sasniedza 20%, pēc tās dažu gadu laikā samazinājās divas reizes. Cik var spriest pēc ekonomistu vērtējumiem, diez vai ir kāda cita valsts, kas guvusi lielāku labumu no pievienošanās Eiropas Savienībai un globalizācijas nekā Polija. Gandrīz visu pēdējo triju desmitgažu laikā Polijā bija vērojams ekonomisks uzplaukums. Šais gados valstī radikāli bija mainījušās sociālās un rūpnieciskās attiecības, izveidota tirgus infrastruktūra, ražošanas struktūra tuvojās proporcijām, kas valda attīstītajās Eiropas valstīs. Bija veikta valsts uzņēmumu privatizācija un izveidots liela mēroga privātais sektors, atjaunota īpašuma tiesību aizsardzība, veikta valsts pārvaldes un finanšu sistēmas reforma.

Jāatzīst, ka **poļi prata efektīvi izmantot no ES saņemtus līdzekļus.** Eiropas Savienība Polijā ir ieguldījusi miljardiem eiro, un šeit tie netika iztērēti tik nepārdomāti kā, piemēram, Grieķijā. Ar ES līdzekļu piesaisti ap 14 lielākajām pilsētām tika uzbūvēti apkārteceļi, būvēts metro Varšavā, atjaunotas dzelzceļa stacijas un lidostas, iegādāti jauni transportlīdzekļi, modernizēti un uzcelti jauni ūdensvadi un kanalizācijas tīkli, ūdens attīrīšanas stacijas, sāka darboties vēja elektroģeneratori, tika veikta termomodernizācija simtiem sabiedrisku ēku. Polija, izmantojot Eiropas integrācijas priekšrocības šodien ir kļuvusi par sesto lielāko ekonomiku ES.

2003. gada rudenī pirmo reizi pēc parlamenta vēlēšanām kreisie sabiedriskās domas aptaujās piekāpās labējām partijām – Pilsoniskajai platformai (*Platforma Obywatelska*, PO) un Likumam un taisnīgumam (*Prawo i Sprawiedliwość*, PiS). Turpmākajā periodā līdz 2005. gada vēlēšanām kreisie arvien vairāk zaudēja politisko svaru, bet labējie to „pieaudzēja”.

Kreisie sakompromitēja sevi, kad viens no viņu līderiem premjerministrs L. Millers saskārās valstī ar sarežģītām ekonomiskām problēmām (bezdarbs, zems IKP pieaugums, ievērojams valsts parāds), kuras atrisināt izdevās tikai daļēji. L. Millers arī atbalstīja Polijas karaspēka dalību ASV izprovocētajā iebrukumā Irākā 2003. gadā. Vēl 2002. gadā viņa vadītā valdība ļāva ASV valdībai atvērt slepenu CIP cietumu Polijas izlūkdienesta bāzē (*Ośrodek Kształcenia Kadr Wywiadu*) Stare Kieikutu (*Stare Kiejkuty*) ciemā. 2005.–2006. gadu mijā saskaņā ar Eiropas Padomes ziņojumā tika konstatēts, ka bāzes teritorijā, pārkāpjot Polijas un starptautiskos likumus, CIP darbinieki pratināja un spīdzināja ieslodzītos. Viņa kā premjerministra darbības laikā notika arī vairāki korupcijas skandāli.

Tomēr 2011. gada 10. decembrī L. Millers tika atkārtoti ievēlēts par SLD vadītāju. Visus svarīgākos partijas amatus ieņēma viņa atbalstītāji. Tas nozīmēja, ka SLD tika turpmāk veidota kā „līdera tipa” partija ar visām no tā izrietošajām negatīvajām sekām, kas drīz vien arī izpaudās pilnībā. 2015. gada parlamenta vēlēšanās L. Millera vadītā SLD nepārsniedza vēlēšanu likumā noteikto sliekšni un neiekleuva seimā. SLD priekšsēdētāja amatā 2016. gada 23. janvārī viņu nomainīja V. Čazastijs.

2005. gadā pirmo reizi kopš 1939. gada pēc 66 gadu pauzes Polijā **visi varas zari** (likumdevējvara, izpildvara un tiesu vara) **nonāca labējo nacionālistu rokās.** Kreisie spēki tika iespiesti 10–15% elektorāta nišā. Kļuva skaidrs, ka Polijas politiskajā arēnā ir notikušas nopietnas izmaiņas: nevis postkomunisti (kurus pārstāv sociāldemokrāti) un viņu pretinieki (labējās partijas) ir kļuvuši par

galvenajām karojošajām pusēm, bet divas labējās partijas – „Pilsoniskā platforma” un „Likums un taisnīgums”.

PO (Pilsoniskā platforma) atbalsta valsts decentralizāciju, stiprinot pašvaldības, vienmandātu vēlēšanu apgabalu ieviešanu, ekonomikas jomā partijas programma satur gan sociālā liberālisma, gan sociālā tirgus ekonomikas postulātus.

2015. un 2019. gadā parlamenta vēlēšanās uzvarējušās labējās konservatīvās partijas PiS (Likums un taisnīgums) programma ir balstīta uz neokonservatīvisma un kristīgās demokrātijas principiem, uz aicinājumu attīstīt “tradicionālās nacionālās vērtības” un “sabiedrības solidaritāti” (PiS uzstājas pret abortiem un homoseksuāliem un cieši sadarbojas ar katoļu baznīcu). Tas dod iemeslu daudziem politologiem definēt partijas ideoloģiju kā labējo tradicionālismu. PiS var vērtēt kā „endeku” – starpkaru nacionāldemokrātu ideoloģisko mantinieci. PiS nacionālisms ir samērā konservatīvs, tas ir radies uz tradicionālā poļu pusklērikālā nacionālisma pamatiem, kurš Polijā nav nejaušs vai romantisks, bet gan izvērstis un sistēmisks.

Labējais nacionālistiskais populisms tāpat kā „sociālistiskais” autoritārisms faktiski ierobežo demokrātiju. Šķiet, ka labējie nacionālistiskie populistu var ieņemt agrāko komunistu vietu sabiedrības pārvaldes metožu ziņā. **Brīvā tirgus pamatu ieviešana vēl negarantē demokrātijas pastāvēšanu.**

Partijas šķir arī attieksme pret pagātni. Ja PO programmā nav norāžu uz vēsturi, un tā ir vērsta uz nākotni, tad partijai PiS vēsture ir viens no būtiskākajiem programmas elementiem, kam jābalsta sabiedrības pašapziņa un jābūt ārpolitikas instrumentam. Polijas nacionālkonservatīvie spēki vēlas radikāli atjaunināt Polijas sabiedrību. Pie tam centrālo nozīmi viņi piešķir kultūras un vēstures politikai.

Pēc PiS uzvaras vēlēšanās 2019. gadā atsevišķi politologi pat rakstīja, ka pirmo reizi pēc “sociālistiskās” sistēmas krišanas Polijā ir izveidota vienpartijas varas sistēma. (Atzīmējams, ka varas vertikāles virsotnē atrodas PiS līderis J. Kačinskis, kurš 2020. gada 6. oktobrī stājās īpaši viņam izveidotā valdības vicepremjera amatā, kura pārziņā ir spēka ministriju bloks. Viņš ir vismaz viens no ietekmīgākajiem, ja ne pats ietekmīgākais, politiķis valstī.)

Poļu publicists Ā. Kržeminskis jau 2006. gadā J. Kačiņski raksturoja kā “pirmo IV Republikas dusmīgo cilvēku”, kurš motivāciju gūst no sava veida “dusmu lādiņa” pret “III Republiku” un tās slimībām: korupciju, sociālo un vēsturisko netaisnību, neefektivitāti utt.

Polijas ekonomiskā attīstība gan bija pastāvīga un norisa arī sociālās reformas, tostarp pensiju sistēmas un veselības aprūpes sistēmas reforma (par kurām daļā sabiedrības gan skan arī kritika). Taču tai pat laikā Polijā iezīmējās zināma pretruna starp sabiedrības politiskajām un ekonomiskajām prioritātēm.

2005. gada augustā Polijas Sabiedriskās domas pētījumu centrs publicēja datus, saskaņā ar kuriem 75% poļu uzskatīja, ka privatizācija jāveic lēnākā tempā un tai nevajadzētu aptvert visu ekonomiku. 85% respondentu iestājās par sociālās aizsardzības funkciju saglabāšanu valstij, kas, lai cik dīvaini tas neliktos, atbilda 80. gadu sauklim: „sociālismam – jā, tā izkropļojumiem – nē”. Tādejādi poļu vairākums XXI gadsimta sākumā ekonomikā atbalstīja brīvā tirgus ierobežošanu, kas it kā saistījās ar “sociālistisku” domāšanas veidu, bet politikā atbalstīja labējos antisociālistiskos spēkus.

Neapmierinātība ar postkomunistiskās transformācijas ekonomiskajām un sociālajām sekām, tieksme gūt aizsardzību pret radikālākām, nekā gaidīts, izmaiņām civilizācijā radīja antidemokrātiskas, ksenofobiskas noskaņas un to ārkārtēju politisko izteiksmi – cerību pieaugumu uz populistiskiem risinājumiem. Ne velti krievu vēsturniece L. Likošina ir atzīmējusi: „Rietumeiropā populisms ir sekas tam, ka cilvēki ir vīlušies demokrātijā, Austrumeiropā – sekas tam, ka nepiepildījās cerības, kas bija saistītas ar demokrātiju.”

2003.–2008. gadā Polijā salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu izaugsme bija vērojama 4–7% apmērā no IKP. Realizētās rūpniecības produkcijas apjoms pieauga, galvenokārt uzlabojoties situācijai apstrādes rūpniecībā un dzīvokļu būvniecībā. Nepārtraukti pieauga ar tehnoloģisko progresu saistīto nozaru nozīme.

Arī 2008.—2010. gada globālā finanšu krīze neapstādināja valsts ekonomisko izaugsmi. Krīzes laikā no visām Centrālās un Austrumeiropas valstīm Polija bija vienīgā, kura nesamazināja ražošanu, no krīzes izkļuva ar vismazākajiem zaudējumiem. Pat 2009. gada pirmajā pusē, visgrūtākajā krīzes posmā Polijas IKP pieaugums sasniedza 1,0 procentu. Ja ES valstu kopējais IKP, salīdzinot ar pirmskrīzes 2007. gadu, 2011. gadā samazinājās par 0,6%, Polijas IKP pieauga par 15,7% (vidējais gada pieauguma temps 2007. – 2011. gadā bija 3,7 procenti).

Šādām sekmēm var nosaukt vairākus cēloņus:

1) Krīzes apstākļos viens no faktoriem, kas stabilizēja situāciju Polijā, bija eksports, kas tika izvērstis iepriekšējā periodā un darbojās efektīvi. Piecu gadu (2004. – 2009.) dalības Eiropas Savienībā laikā Polijas eksports pieauga gandrīz 2,5 reizes – no 47,5 miljardiem eiro 2003. gadā līdz 59,7 miljardiem 2004. gadā un 114,5 miljardiem 2008. gadā. Salīdzinoši ātrā atveseļošanās no rūpnieciskās ražošanas krīzes Polijā lielā mērā bija izskaidrojama, ar to, ka gadu gaitā valstī bija izveidojusies pietiekami plašs un efektīvs mazo un vidējo uzņēmumu tīkls, kas lielā mērā bija orientēts uz eksportu. 2009. gadā tika veikti pasākumi, lai atbalstītu un stimulētu šos uzņēmumus. Tiem tika samazināts nodokļu slogs un atvieglota šo uzņēmumu piekļuve ES fondu līdzekļiem.

2) Polijas relatīvo labklājību daļēji var saistīt arī ar veiksmīgu kopējā iekšzemes pieprasījuma būtiskas samazināšanās novēršanu. Poļu mazie un vidējie uzņēmumi ražo preces galvenokārt vietējam tirgum, tikai 40% no IKP veido eksports. Saglabājās diezgan augsts vietējais patēriņš, kura pamatā bija vidējās nominālās un reālās algas pieaugums. Pieauga arī pensiju, sociālo pabalstu un citu iedzīvotāju ienākumu pirktspēja. Atšķirībā no vairākuma Eiropas valstu, Polija nepiedzīvoja strauju bezdarba pieaugumu.

Stabils augstais iekšzemes pieprasījums un aktīvais pašu poļu patēriņš neļāva valstij krīzes laikā 2009. gadā ieslīgt recesijā. Pēc Eiropas statistikas datiem Polija bija vienīgā ES valsts, kurā 2009. gadā bija vērojams pozitīvs kopējā iekšzemes pieprasījuma pieaugums (tekošajās un salīdzināmās cenās nacionālajā valūtā). Tikai 40 procenti no IKP sastādīja ārējais pieprasījums. Patērētāju pieprasījuma pieaugums ļāva kompensēt ārējā pieprasījuma kritumu 2008. – 2009. gadā, (eksporta pieauguma tempi samazinājās no 9,1% 2007. gadā līdz 7,1% 2008. gadā.) Lielais vietējais tirgus bija ļoti izdevīgs Polijas uzņēmējiem, kuriem bija vieglāk pārdot savas preces nekā, piemēram, to kaimiņiem no Lietuvas un Latvijas.

3) Finanšu un ekonomiskās krīzes situācijā kļuva acīmredzami ieguvumi, ko Polija saņēma no dalības ES. Piemēram, 2009. gadā neatmaksājami ES līdzekļi veidoja aptuveni 11,3 procentus no visiem Polijas valsts budžeta ieņēmumiem.

Laika posmā no 2004. gada 1. maija līdz 2012. gada 31. martam pārskaitījumi Polijai no ES fondiem sastādīja aptuveni 64,9 miljardus eiro; tajā pašā laika posmā Polija ES budžetā iemaksāja 24,5 miljardus eiro. Līdz ar to līdzekļu tīrā ieplūde Polijā sasniedza 40,3 miljardus eiro. Citi dati liecina, ka 2007. – 2013. gados Polija varēja izmantot vairāk nekā 54 miljardus eiro (vairāk nekā 10% no Polijas gada IKP) no ES struktūrfondiem. Lielākā daļa naudas tika ieguldīta infrastruktūrā, tehnoloģijās vai cilvēkresursos. Kopumā Polija savas dalības laikā ES no tās budžeta un privātu pārskaitījumu veidā no Polijas migrantiem, kas uzturējās ES valstīs, līdz 2011. gadam saņēma aptuveni 68,8 miljardus eiro.

Ir vērtējumi, ka jau līdz 2012. gadam Polija no ES saņēma vairāk nekā 300 miljardu eiro. [Acīmredzot šeit ņemtas vērā gan ES subsīdijas un poļu emigrantu naudas sūtījumi, gan ES valstu investoru privātie ieguldījumi Polijā – V. Š.] (2014. – 2020. gados ES programmu ietvaros Polija saņēma 82,5 miljardus eiro.) Kā par Polijai piešķirtajiem līdzekļiem ironizē poļu žurnāliste J. Solska: „... tie mums tika uzdāvināti jau „paša [mūsu] eksistences fakta dēļ”. Polijas vēsturē šāda zelta dzīsla vēl nav bijusi. Šādi līdzekļi Polijai pienācās, jo ES pamatprincips ir izlīdzināt dzīves līmeni dažādos Eiropas reģionos. Savu budžetu, ko sauc par finanšu perspektīvu, ES sadala saskaņā ar skaidriem principiem, lai neteiktu algoritmu. Tiek ņemti vērā vairāki rādītāji, īpaši bruto IKP uz vienu iedzīvotāju, kā arī iedzīvotāju skaits. Šie kritēriji noteica, ka pusi no palīdzības līdzekļiem, kas bija paredzēti desmit jaunām dalībvalstīm, saņēma Polija.”

4) Polijas salīdzinoši labvēlīgais ekonomiskais stāvoklis ļāva tai lielā mērā saglabāt ārvalstu investoru uzticību. Pat krīzes apstākļos tiešo ārvalstu investīciju apjoms 2009. gadā sasniedza aptuveni 7 miljardus eiro.

Tai pat 2009. gadā Polijai tika atvērtas jaunas kredīta līnijas, tika atļauta Polijas vērtspapīru izvietošana Rietumu tirgos, paplašināta pieceja ES struktūrfondi.

Polijas pievilcību tiešajām ārvalstu investīcijām noteica lētais darbaspēks – viens no zemākajiem ES-27, un līdz ar to arī zemās ražošanas izmaksas (2008. gadā tās bija par 30–40% zemākas nekā Rietumeiropā). Kopumā ievērojama daļa Polijas uzņēmumu spēja pielāgoties krīzes apstākļiem. Pateicoties taupības režīmam, gandrīz puse Polijas saimniecisko subjektu samazināja savas izmaksas par 5-10%, bet katra desmitā firma – par vairāk nekā 20%. Polijas ekonomikas brīnums ir saistīts ne tikai ar ārvalstu investīcijām, bet arī ar vietējo uzņēmēju darbīgumu un izdomu.

Globālās finanšu krīzes ietekmi uz Polijas ekonomiku mazināja salīdzinoši zema Polijas ārējais parāds. Jāatceras Polijas parādu Rietumiem norakstīšana.

5) Runājot par salīdzinoši labvēlīgās situācijas cēloņiem Polijas ekonomikā uz citu ES valstu fona pasaules finanšu un ekonomikas krīzes laikā, jāatzīmē arī tas, ka sistēmisko transformāciju gaitā valsts ekonomiskajai politikai kopš 1989. gada piemita konsekvēnti liberāls raksturs, neraugoties uz pie varas esošo partiju nomaļņu un izmaiņām ministru kabinetā.

Uzturot augstus ekonomiskās izaugsmes tempus, Polija pēdējos gados ir bijusi starp 15 visdinamiskāk attīstības ceļu ejošajām valstīm pasaulē. Kopumā Polijas ekonomika no 1992 līdz 2019. gadam Polijas ekonomika ir nepārtraukti augusi, kas ir rekords ES. Tā turpināja ievērojami augt līdz koronavīrusa izraisītajai krīzei un pat krīzes apstākļos izrādījās daudz stabilāka nekā citu valstu ekonomikas.

Pasaules Banka Poliju klasificē kā valsti ar augstu ienākumu līmeni. (Citas finanšu iestādes, kā MSCI (*Morgan Stanley Capital International*), gan pieskaita Poliju attīstības ceļu ejošo valstu grupai.) Ne velti Polijas ārlietu ministrs R. Sikorskis 2012. gadā ar lepnumu uzsvēra: „Nekad agrāk mūsu vēsturē mēs neesam tik ātri gājuši uz priekšu. Pagājušajā gadā ANO pirmo reizi atzina Poliju par attīstītu valsti. Mūsu ekonomika ir 20. pasaulē. [Pēc ekonomistu datiem gan Polija 2011. gadā ierindojās 27. vietā starp lielākajām pasaules ekonomikām. 2015. gadā Polijas ekonomika ar toreizējo iekšzemes kopproduktu 474,9 miljardu ASV \$ apmērā bija divdesmit piektā lielākā ekonomika pasaulē. – V. Š.] IKP ziņā mēs apsteidzam Beļģiju, Zviedriju un Holandi. Īsāk sakot, mēs esam iekļuvuši pirmajā starptautiskajā līgā.” Arī reģionālās attīstības ministre E. Beņkovska puda viedokli, ka, pateicoties ES naudai, Polija attīstās visstraujāk Eiropas Savienībā. „Ja šīs naudas nebūtu, mūsu izaugsmes temps būtu uz pusi lēnāks”, teica ministre. „Vairāk nekā miljons cilvēku tad varētu palikt bez darba.”

Tiesa, līdz ar to atklājas lietas otra puse. Paši poļi bez ārēja atbalsta tādu attīstības līmeni nevarētu sasniegt. Līdz ar to izvirzās jautājums, kas notiks ar Poliju, kad situācija pasaulē dažādu iespējamu cēloņu (jaunas pandēmijas, jaunas ekonomiskās krīzes, ASV \$ sabrukuma u.c.) rezultātā kļūs nelabvēlīga? Ne velti Polijā noris strīdi par dilemmu: iestāties eiro zonā vai nē? Polijai šodien tas ir jautājums ar tādu pat nozīmi kā savulaik jautājums par iestāšanos ES. Tikai tagad runa iet nevis par atklātām robežām ar citām ES valstīm, bet gan par valsts politisko ietekmi Eiropā.

Kopš 2000. gada Polijas valsts parāds sāka augt ļoti dinamiski, īpaši palielinājās 2008. līdz 2013. gada finanšu krīzes dēļ. 2008. gada beigās (600,8 miljardi zlotu) tas atbilda 47,1%, iekšzemes kopprodukta. 2013. gada beigās (934,4 miljardu zlotu) tas sasniedza 57,1%. 2016. gada septembra sākumā Polijas valsts parāds sasniedza gandrīz 980 miljardus zlotu un veidoja gandrīz 54% no IKP.

Iespaidīgs ir parāda lielums ASV \$ izteiksmē. 2003. gadā Polijas ārējais parāds bija 107 274 miljoni ASV \$. Pirms koronavīrusa izraisītās krīzes 2019. gada oktobrī Polijas tas sastādīja jau 352 330 miljoni ASV \$ (71% no IKP) jeb 9 523 \$ uz 1 iedzīvotāju. 2021. maijā Polijas ārējais valsts parāds bija – 5 320 240 170 ASV \$, uz 1 iedzīvotāju tas sastādīja 17 147 \$. Tiesa, ir vērts gan atzīmēt, ka Polijai joprojām bija viena no labākajām valsts parāda attiecībām pret IKP starp Eiropas Savienības valstīm.

Polijai ir labas konkurences pozīcijas un liela pievilcība kā ražošanas vietai. Ražotājiem ir neierobežota piekļuve Eiropas tirgum kopumā. Šeit krustojas tirdzniecības ceļu maršruti. Polijas ērtā atrašanās vieta austrumu-rietumu un ziemeļu-dienvidu Eiropas krustojumā padara to par ideālu investīciju galamērķi tiem uzņēmumiem, kuri savu darbību koncentrē kādā Eiropas apgabalā. Viena no

neapšaubāmām valsts ģeogrāfiskā stāvokļa priekšrocībām ir piekļuve Baltijas jūrai. Pateicoties J. Staļina realizētajai PSRS pēckara politikai, Polija ir ieguvusi četras galvenās ostas, kas atrodas Gdaņskā, Gdīņā, Svinoujscē (*Świnoujście*) un Ščecinā, kā arī vairākas vietējās ostas, kas atbalsta kravu pārkraušanas procesu. Strauji uzlabojas infrastruktūra. Poļu menedžeri uzsver, ka darbaspēka izmaksas, kaut arī pakāpeniski pieaug, tomēr ir zemas un veido tikai daļu no Rietumeiropas līmeņa. Poļu strādnieku kvalitāte un produktivitāte nepārtraukti uzlabojas, kas Poliju padara par vienu no konkurētspējīgākajām valstīm Eiropā.

Arī samērā lielais Polijas vietējais tirgus ir priekšrocība, ko ņem vērā arī ārvalstu investori. Tas nozīmē, ka Polija ir daudz mazāk atkarīga no mainīgās ārējās ekonomiskās vides nekā sīkākās kaimiņvalstis.

Taču ārzemju investoru labvēlība tiek pirkta par dārgu cenu. Kā norādījis poļu ekonomists, profesors S. Flejterskis, ārzemju kapitāls Polijā kontrolē 70% (2011) no banku sektora. Tas vēl nav rekords, bet viens no augstākajiem rādītājiem Eiropā. Tas bez plusiem (paātrinātas attīstības, darba vietu radīšanas) nes arī mīnusu: peļņa rodas Polijā, no Polijas klientiem, bet pēc tam lielā mērā, apmēram 70% apmērā, nonāk akcionāriem, kuri dzīvo ārzemēs, piemēram, ASV, Vācijā, Francijā u.c.

Kopumā Polijas post-„sociālistiskās” transformācijas rezultāti ļauj ar optimismu raudzīties uz valsts ekonomiskās attīstības perspektīvām. Saskaņā ar aptaujām poļi ir vieni no optimistiskākajiem eiropiešiem. Viņi nekad nav dzīvojuši tik labi kā šodien. Attīstoties kultūrai, top jauni pieminekļi, muzeji, tiek rīkotas ievērtības cienīgas izrādes, koncerti un izstādes. Savu agrāko ietekmi atgūst Polijas kino industrija.

Pateicoties atsevišķu Rietumu valstu ekonomiku neskaidrajai nākotnei, pēc daudzu ekspertu domām, Polijai ir iespēja kļūt par vienu no galvenajiem ekonomiskās izaugsmes dzinējiem ne tikai Centrālajā un Austrumeiropā, bet arī visā Eiropas Savienībā un pat pasaules mērogā. Šajā sakarā pētnieki saskaras ar uzdevumu rūpīgi izpētīt Polijas pieredzi dažādos aspektos.

Jāsaka gan, ka PR ekonomikas transformācijas un tālākas attīstības ceļu tomēr nevar uzskatīt par vissekmīgāko. Tā, Ķīna pēc plānveida ekonomikas neveiksmēm izvēlējās pakāpeniskas, valsts regulētas transformācijas ceļu, taču tur esošā politiskā diktatūra nesabruka, tā netika pat satricināta, kas nozīmē, ka tā varēja efektīvi vadīt procesus, kas ved uz tirgus ekonomiku. Šajā ceļā Ķīnas Tautas republikai izdevās izvairīties no recesijas, īpaši – no komunisma gados uzkrātā ekonomiskā potenciāla ievērojamas samazināšanās. Valstī šodien novērojama apbrīnas vērta ekonomikas izaugsme, uz kura fona bijušo Austrumeiropas „sociālistisko” valstu, arī Polijas, sasniegumi šķiet vairāk nekā pieticīgi. Kaut no 1992.gada Polijas IKP ir nemītīgi audzis un līdz 2018. gadam pieauga 2,7 reizes, Ķīna attīstījās daudz straujāk – 20 gados no 2000. gadu sākuma Ķīnas IKP ir pieaudzis 12 reizes.

Nedrīkst noklusēt arī Polijā notikušās transformācijas procesa ēnas puses.

Deviņdesmitajos gados Polijā norisa uzreiz vairākas revolūcijas. Politiskā – no „sociālisma” uz demokrātiju. Ekonomiskā – no centralizētas ekonomikas līdz „mežonīgajam” kapitālismam. Tehnoloģiskā – no rakstāmmašīnām līdz datoriem, dažreiz jau pat savienotiem ar Internetu. Kultūras jomā – no ideoloģiski kontrolētas mākslinieciskās darbības uz tādu jaunrades brīvību, kura robežojas ar visatļautību. Un, visbeidzot, seksuālā – no „sociālistiskā” puritānisma līdz žurnāliem, pilniem ar kailu daiļavu attēliem. Tas viss jebkuram pilsonim varēja sagrozīt galvu, jo poļi deviņdesmitajos gados piedzīvoja vairāk pārmaiņu nekā divas vai trīs viņu senču paaudzes. Galu galā „samta” revolūcija, kas notika zem liberālisma karoga, veda pie apvērsuma tradicionālās sabiedrības cilvēku kolektīvajā apziņā, kura piedzīvoja modernizācijas stresu.

Reformu sākumposmā Polijā izraisījās vērtību konflikts starp lielu sabiedrības daļu un jauno valdošo eliti. „Samta” revolūcijas rezultāti izrādījās nesaderīgi ar dziļākajām masu apziņas nostādnēm, kas

izraisīja jau izveidojušos uzskatu pārskatīšanu. Ir jārunā par sabiedrības modernizācijas projekta ārkārtējo sarežģītību.

Tāpat kā citur, arī Polijā noris procesi, uz kuriem norādījis T. Džads: “Norises, ko turīgie labuma guvēji dēvē par ekonomikas izaugsmi visā plašajā pasaulē un nacionālo un starptautisko tirgu atvēršanu ieguldījumiem un tirdzniecība, miljoni un miljoni citu pasaules iedzīvotāju uztver un nolād kā pasaules bagātību sadali par labu saujiņai korporāciju un kapitālistu”.

Jau ilgstoši sabiedrisko zinātņu speciālisti mēģina izskaidrot iedzīvotāju vilšanos par demokrātiskām pārmaiņām visā bijušajā Austrumu blokā un tai skaitā arī Polijā. Postkomunistiskā populisma avoti tiek meklēti dažādos politiskos, ekonomiskos un kultūras cēloņos. (Visbiežāk gan tiek kritizēts lēmums radikāli liberalizēt ekonomiku.)

Polijas „postkomunistiskās” pārveides gaitas un rezultātu XX gadsimta beigās analīze parāda milzīgu objektīvu un subjektīvu grūtību esamību šīs transformācijas ceļā. Kopš 1989. gada ievadītajām pārvērtībām pagājušie gadi ir parādījuši, ka Polijas attīstību (neraugoties uz visiem neapšaubāmajiem panākumiem) diez vai var viennozīmīgi nosaukt par uzvarošu gājieni no “sociālisma” pie kapitālisma. Tāpēc var piekrist dažu pētnieku, tostarp socioloģes J. Staniskas, viedoklim, ka postkomunistiskais posms ir sarežģītāks par iepriekšējo – komunistisko, mēģinājums veidot kapitālismu ir pat grūtāks nekā iziešana no „sociālistiskās” sistēmas.

Reformas gan modernizēja Poliju, bet cena, kuru par to samaksāja sabiedrība, bija augsta, un galvenais, ne tikai panākumi, bet arī to postošās sekas bija ilgtermiņa. Līdz šim brīdim 90. gados veiktās ekonomiskās pārvērtības negatīvi ietekmē daudzu poļu dzīves līmeni.

2004. gadā pēc Polijas iestāšanās Eiropas Savienībā rūpnieciskās ražošanas apjoms valstī ievērojami samazinājās. Daļa kuģu būvētavu un raktuvju tika slēgtas, spēcīgu triecienu saņēma lauksaimniecības produktu ražošana, nemaz nerunājot par 2 miljoniem poļu, kuri devās strādāt uz citām ES valstīm. (Pēc 2011. gadā veiktās tautas skaitīšanas Polijā dzīvoja 38,5 miljoni iedzīvotāji. Tas bija 8. lielākais iedzīvotāju skaits Eiropā un 6. lielākais Eiropas Savienībā.)

Poļu literatūrzinātniece, publiciste I. Ivaseva ir fiksējusi daudzu Polijas iedzīvotāju uzskatu, ka Eiropas Savienība poļiem ir atņēmusi cieņu: „Viņi uzskata, ka no Rietumiem nāk tikai ierobežojumi, problēmas un morālais relatīvisms.” Publicistei šķiet, ka rietumu vērtības – vienlīdzība, minoritāšu tiesības, multikulturālisms – Polijas sabiedrībā nav iesakņojušās un to vietā partijas „PiS” labējo populistu valdīšanas laikā poļi ir aizņēmti tikai ar sevi.

Tiesa, analītiskā centra «Pew Research Center» (pētniecības centrs, kas atrodas Vašingtonā. Sniedz informāciju par sociālajiem jautājumiem, sabiedrisko domu un demogrāfiskajām tendencēm ASV un pasaulē) 2019. gadā veikta sabiedrības aptaujas rezultāti liecina, ka, neraugoties uz populisma vilni un galēji labējo ideoloģiju atdzimšanu mūsdienu pasaulē, ideja par vienotu Eiropu, kuras pamatā ir liberālās vērtības un atvērta tirgus princips, joprojām ir tuva daudziem poļiem, jo lielākā daļa Polijas pilsoņu (84%) ir pozitīvi noskaņoti pret ES un savas valsts līdzdalību tās darbībā.

Zināmas bažas izraisa Polijas demogrāfiskie rādītāji. Pēc 2011. gada tautas skaitīšanas datiem Polijas sabiedrības vecuma struktūras raksturīgas pazīmes bija negatīvs dabiskais pieaugums, paredzamā dzīves ilguma palielināšanās un iedzīvotāju novecošana. Vidējais dzīves ilgums vīriešiem bija 72 gadi, bet sievietēm – 80 gadi. 2012. gadā Polija veica pensiju reformu, īstenojot tādu nepopulāru pasākumu kā pensionēšanās vecuma palielināšana. Iepriekš tas bija 60 gadi sievietēm (ar darba stāžu ne zemāku par 20 gadiem) un 65 vīriešiem (ar darba stāžu ne zemāku par 25 gadiem). No 2012. gada pensionēšanās vecums ir 67 gadi gan vīriešiem, gan sievietēm.

2007. gadā poļu ekonomists, profesors M. Kabajs lēsa, ka Polija atrodas pēdējā vai priekšpēdējā vietā Eiropā pēc profesionāli aktīvo cilvēku skaita. Pēc viņa aprēķiniem, laika posmā no 1990. līdz 2005. gadam tika likvidēti apmēram pieci miljoni darba vietu, kad produktīvā vecuma iedzīvotāju skaits šajā laikā pieauga par vairāk nekā diviem miljoniem. Tādas bija deindustrializācijas sekas.

Pasaules ekonomisko ciklu svārstības ievērojami ietekmēja bezdarba līmeni Polijā. Masveida ilgstošais bezdarbs izraisīja sabiedrībā būtisku traumu, atstāja iespaidu uz notikušo pārmaiņu vērtējumu. 2013. gada sākumā bezdarbs joprojām sasniedza gandrīz 11%. Šis līmenis gan bija zem vidējā Eiropas līmeņa un turpmāk pazeminājās. Saskaņā ar *Eurostat* 2019. gada oktobra datiem bezdarba līmenis Polijā bija 3,2%. 2020. gada augustā tas bija 3,1 %. Arī vēsturiski zemās algas pieaug. (2020. gada decembrī vidējā mēneša bruto alga bija 7 056,38 zlotu). Līdz šim poļi kopumā tērē vairāk nekā oficiāli nopelna. Papildus ienākumus viņiem dod nodokļu nemaksāšana un darbs ārzemēs. Daudzi dodas uz ārvalstīm, pelna tur pieklājīgas algas, bet Polijā skaitās bezdarbnieki.

Pēc ienākumu atšķirības un nevienlīdzības sabiedrībā Polija atrodas Eiropas valstu pirmajā desmitniekā. Šī nevienlīdzība neizzūd, tā tiek uzturēta no paaudzes paaudzē. Lielā plaša ienākumos rada arvien dziļākas atšķirības medicīnas pakalpojumu, izglītības pieejamībā un paredzamās karjeras izredzēs nākamajām paaudzēm. Galu galā šīs atšķirības nes sev līdzīgu stabilu sabiedrības sadalījumu privilēģētajos un diskriminētajos. Par iespēju vienlīdzību atliek vienīgi sapņot. Aiz neoliberalās modernizācijas kuģa borta palikušo cilvēku bērni un mazbērni lielākoties vairs nevarēs uzrāpties uz klāja. Tas daudz vairāk ietekmē šo dzīves pabērnu „brīvās Polijas” uztveri nekā moralizējošas pamācības.

Liberālās ekonomikas modelī galvenais ir privātīpašnieka un darba ņēmēja motivācija, bet ienākumu pārdale ir minimāla. Sociālā taisnīguma nostiprināšana tajā var stimulēt ekonomiku. Ja “sociālistiskajā” modelī pietrūka motivācijas darbam, bet pārdale bija noteikta daudz stingrāka, nekā tas raksturīgs liberālajam modelim, tad mūsdienu pasaulē noris eksperimenti, cerot atrast taisnīgākas valsts bagātības pārdales proporcijas. Tiek meklēts tāds attīstības modelis, kas neaizskartu cilvēka pašcieņu, atļautu dažādu īpašuma formu konkurenci un kurā valsts daļu no bagāto slāņa ienākumiem pārdalītu par labu trūcīgajiem.

Bagātības sadalījuma Džinni koeficients no 2005. gada līdz 2011. gadam Polijā samazinājās no 35,6 līdz 31,1 (ES vidējais rādītājs bija attiecīgi 30,6 un 30,7). 2017. gadā Polijā Džinni koeficients bija 29 (18.vieta Eiropā), kas norāda uz samērā mērenu bagātību nevienlīdzību. (10% bagātāko Polijas iedzīvotāju pārvaldīja 65% visa īpašuma, bet pirmais bagāto 1% - 39,2 %. Tiek lēsts, ka poļu īpatsvars, kuru bagātība pārsniedz 1 miljonu ASV \$, ir 0,2% iedzīvotāju, bet 48,7% pieder mazāk nekā 10 000 ASV \$.) Saskaņā ar ASV žurnāla *Forbes* sniegto informāciju Polijā uz 2018. gada augustu bija 4 miljardieri.

Mēdz teikt, ka **pastāv divas Polijas**. Jau prezidenta vēlēšanas 2005. gadā un visas turpmākās vēlēšanas parādīja Polijas ģeogrāfisko un sociālo sadalījumu turīgākajos rietumos un nabadzīgākajos austrumos, pilsētu un lauku iedzīvotājos, izglītotākos un neizglītotākos, jaunākos un vecākos cilvēkos. Kamēr vieni balso par līdzsvarotākajiem liberāļiem vai kreisajiem, otri balso par labējiem un populistiem.

Liberālajās aprindās populārais poļu-austrāliešu jurisprudences profesors V. Sadurskis 2018. gadā konstatēja: „Vēlēšanu [rezultātu] karte pierāda, ka Polija ir sašķelta. Rietumu [Polija] – moderna, proeiropeiska, laicīga; austrumu – tradicionāla, ksenofobiska un tumsonīga. Kāpēc rietumiem jābūt ķīlniekiem? Padomāsim par federālismu.” (Idea šķiet adekvāta situācijai valstī, taču diezin vai ir iespējama tās īstenošana, pastāvot nacionāli-konservatīvo spēku varai un to populistisko lozungu atbalstam sabiedrības vairākumā.)

Vienā pusē ir vairāk izglītoti cilvēki, ar labāku stāvokli sabiedrībā, kas augstu vērtē Polijā reformu ceļā iegūto sabiedrisko līdzsvaru un savas personīgās perspektīvas. Tā ir izglītotā Polija. Šos poļus viegli pārliecina liberālie uzskati (arī kritiski viedokļi par partiju „PiS”). Ūdensšķirtnes otrajā pusē ir cilvēku masa, kas liberālās modernizācijas gaitā ir degradējušies un palikuši „aiz borta”. Un šeit nevienam nepārliecina liberālās demokrātijas aizstāvju argumenti. Šie ļaudis viegli pakļaujas populistiskiem vienkāršu risinājumu solījumiem.

Jau 1989. gadā pirmo reizi pēckara periodā atklājās, ka valstī dzīvo liels skaits poļu, kas tikai nomināli ir tās pilsoņi. Šos cilvēkus neinteresēja, kas viņus pārvalda, un viņi nedevās uz vēlēšanām. Tad viņu bija apmēram 40% (Vēlāk šis skaits pieauga līdz apmēram 50%). Par šādu attieksmi liecināja vēlēšanu

aktivitāte visās vēlēšanās kopš 1989. gada. Cilvēku nepietiekamās pilsoniskās aktivitātes dēļ liberālās inteliģences cerības desmit gadu laikā izveidot spēcīgu pilsonisko sabiedrību nepiepildījās. Polijas pieredze rāda, ka **pilsoniskā sabiedrība** tajā XXI gadsimta sākumā vēl joprojām nav pietiekami attīstīta un **vēl nespēj sevi pierādīt kā nozīmīgu spēku**. Jāatzīst, ka spēcīga un attīstīta pilsoniskā sabiedrība var pastāvēt tikai tajās valstīs, kurā ir pārticība visiem. Tur, kur liela daļa iedzīvotāju ir spiesti rūpēties par vienkāršu izdzīvošanu, tas vienkārši nav reāli.

Lielu daļu poļu nomoka apkrāptās uzticības sindroms kā „Solidaritātes” mīta par vispārēju labklājību, kas tika izmantots kā aizsargs lielajām pārmaiņām pēc 1989. gada, sabrukuma sekas. Tā ir arī daļa no sociālā rēķina, ko poļi maksā par ekonomikas pārveidošanu.

Sava līdzgaitnieka “Solidaritātē” J. Kuroņa bēres 2004. gada jūnijā K. Modzeļevskis konstatēja: „Mūsdienās virsroku guvusi pieeja, saskaņā ar kuru ekonomiskajā procesā darba cilvēks nozīmē izmaksas. Izmaksas, kas jāsamazina līdz minimumam. Varbūt pat līdz nullei. Un jo vairāk ir iespējams tās samazināt, jo lielāki ir ekonomiskie panākumi. Jaceks [Kuroņs] pārstāvēja pretēju pieeju. Viņš uzskatīja, ka šāda ekonomiskā modernizācija, kas pusi Polijas velk dziļmē, atstāj pusi Polijas aiz borta, nav veiksmē, bet gan sakāve [...] Jo ekonomisko panākumu mērs ir augļi, ko tie nes parastajiem cilvēkiem.” Pētnieki brīdina: kad tā jūtošo un domājošo skaits palielināsies, demokrātiska valsts var zaudēt stabilitāti. Brīvība bez vienlīdzības un brālības ir trausla. Demokrātija ir stipra, ja tai ir pilsoņu atbalsts. Tā var aiziet bojā, ja sabiedrībā nav vienošanās par pamatvērtībām. Un tad brīvības vietā paliks tikai pasaules finanšu kapitāla brīva aprīte.

Vairāki poļu sabiedrības pētnieki atzīst, ka demokrātija Polijā joprojām attīstās mīnu laukā. Sprāgstvielas lomu šeit spēlē sabiedrības sašķeltība. Valdošās elites aicinājumi uz pacietību visas sabiedrības labklājības sasniegšanas vārdā šai sabiedrības daļā nerod sapratni. Tās pārstāvji atbild: jūsu labklājība ir mūsu nelaime. Ne velti ievērojamais britu vēsturnieks Ē. Hobsbaums ir aicinājis: “Pat ja laiki nav labvēlīgi, nemetīsim ieročus pie malas. Sociālā netaisnība aizvien ir jānosoda, ar to vēl aizvien vajag cīnīties. Labāka pasaule neradīsies pati no sevis.”

Daļa poļu politologu atzīst, ka, kaut varas pārstāvniecības un vietējās pašpārvaldes struktūras Polijā tiek veidotas demokrātisku vēlēšanu rezultātā, varas un sabiedrības komunikācijas mehānismi ir vāji. Vienkāršo cilvēku spēja ietekmēt politiskos lēmumus, salīdzinājumā ar periodu pirms 1989. gada, pēc masu aplēsēm, nav palielinājusies, bet drīzāk gan samazinājusies. Politiskā elite un valsts lielā mērā ir atsvešinātas no sabiedrības.

Dienās, kad Polija atzīmēja varas iestāžu un opozīcijas “apaļā galda” divdesmito gadadienu (2009), eksprezidents L. Valensa savā valstī notikušo vērtēja ar neslēptu vilšanos: „Polijai ir demokrātijas juridiskie pamati, bet mēs vēl neesam iemācījušies gūt labumu no tā. Un mūsu maciņi kļūst arvien plānāki.”

Daudzi poļi priecājās, kad beidzot beidzās 1989. gada politisko pārmaiņu 30 gadadienas (2019) svinēšana. Lielai daļai no viņiem svinības bija grūti izturēt, jo atmiņas par toreizējiem laimīgajiem mirkļiem nomāca rūgtums par pašreizējo situāciju. Arī L. Valensa kritiski vērtēja 30 gadus pēc “sociālisma” sabrukuma sasniegto. Par valsts attīstības modeļa izvēli 2020. gada beigās viņš izteicās: „Tam noteikti nevajadzētu būt komunismam, jo tas sevi neattaisnoja. Bet tas arī nav kapitālisms, jo tā pašreizējā versija ir paredzēta situācijai, kurā valstis koncentrējas tikai uz sevi. [...] Tirgus ekonomiku var atstāt, bet visu pārējo mainīt, saskaņot, radīt citādi.”

Par cilvēku vilšanos ar patreizējo stāvokli ir izteikušies arī daudzi citi bijušie cīnītāji par “sociālisma” likvidāciju, demokrātijas un tirgus ekonomikas ieviešanu.

Viens no “Solidaritātes” dibinātājiem un vadošajiem ideologiem K. Modzeļevskis 2015. gadā par šodienas Poliju konstatēja, ka „skaistā Polijas tēla aizsegā ir redzamas kroplīgās iezīmes, kas palikušas

pāri no senās un ne tik senās vēstures.” Viņš uzsvēra, ka sabiedrības noskaņojums Polijā „izriet no sajūtas, ka „mūs pievīla”, protams, uz nevienlīdzības fona, ko padziļināja transformācija. Nevienlīdzība tiek uztverta vēl asāk tāpēc, ka, vieniem degradējot, citiem dzīvē klājas labi. Domāju, ka sabiedrība jūtas atstumta no lēmumu pieņemšanas.”

Tirgus reformu rezultātus Polijā sava mūža nogalē kritiski vērtēja bijušais Ļ. Valensas līdzgaitnieks un 1989.–1990. un 1992.–1993. gados Polijas darba un sociālo lietu ministrs J. Kuroņs. 2001. gadā kādā intervijā viņš paziņoja: „Es gribēju radīt demokrātiju, bet nepadomāju par to, kā to izdarīt: es domāju, ka kapitālisms var pats sevi reformēt [...] Lūk, mana akluma pierādījums [...] Vienīgais, ko es nožēloju, ir savu dalību valdībā. Mana valdība palīdzēja cilvēkiem pieņemt kapitālismu.” J. Kuroņs līdz pat savu dienu beigām palika uzticīgs pašpārvaldes idejām un dzīves beigās uzskatīja, ka Polijā ir uzbūvēta nevis pilsoniska sabiedrība, bet gan „birokrātiska – pēc kapitalistiska un pusdemokrātiska parauga”. Savā pēdējā runā 2004. gada aprīlī viņš uzrunāja antiglobālistus, kuri protestēja pret Pasaules ekonomikas forumu Varšavā: „Jums, mani dārgie draugi, ir jāpaveic tas, uz ko pašreizējās politiskās elites nav spējīgas: radīt jaunu izpratni par sociālo sadarbību, ieviest brīvības, vienlīdzības un sociālā taisnīguma ideālus.”

Vēsture ir parādījusi cik grūti ir apvienot solidaritātes, sociālā taisnīguma, brīvības ideālus ar efektīvas tirgus ekonomikas izveidi. Secinājums ir viens – sociālās čulgas, kas deformē un faktiski iznīcina iekaroto brīvību, ir tai nopietns drauds. Tās nedrīkst aizmaskot, noklusēt. Tās ir jālikvidē, lai izvairītos no ļaunākā.

Neraugoties uz vēl nepaveikto, **mūsdienu Polijas Republika ir viens no spilgtākajiem un pārliecinošākajiem politisko un ekonomisko institūciju dziļas pārveidošanas piemēriem.** Valsts, kurai bija ļoti sarežģīts vēsturiskais liktenis, pēdējos 20-30. gados bez asinsizliešanas ir spējusi atiet no autoritārā „sociālistiskā” režīma līdz daudzpartiju sistēmai Trešajā Žečpospolitā, no stingras ekonomiskās pārvaldes un sistēmiskas nelīdzsvarotības līdz pat efektīvai tirgus ekonomikai. Poļu pētnieki apgalvo, ka trīsdesmit neatkarības gados Polija ir kļuvusi par stabilu demokrātisku valsti.

Mūsdienu Polija pretendē uz vietu starp vadošajām Eiropas Savienības dalībvalstīm. PR aktīvi piedalās starptautiskajās struktūrās (Polija ir Vispasaules tirdzniecības organizācijas (angļu *World Trade Organization*), Eiropas drošības un sadarbības organizācijas (*Organization for Security and Co-operation in Europe*), Centrāleiropas brīvās tirdzniecības asociācijas (*Central European Free Trade Agreement*) dalībvalsts). Polijas sasniegumi ir guvuši starptautisku atzinību. 2009. gada 14. jūlijā par Eiropas Parlamenta prezidentu tika ievēlēts bijušais Polijas premjerministrs J. Buzeks, 2014. gada 30. augustā par Eiropadomes prezidentu – bijušais Polijas premjerministrs D. Tusks. Šo faktu simboliskā nozīme ir acīmredzama: Polija beidzot jūtas īstenojusi savu vēsturisko sapni un nostājusies līdzās Rietumvalstīm kā līdztiesīga partnere. 2015. gadā bijušais Polijas ārlietu ministrs profesors Ā. Rotfelds intervijā žurnālam „*Новая Польша*” („Jaunā Polija”) konstatēja, ka „beidzot, pēc 1989. gada mums ir valsts, kas ir ne tikai pilnīgi suverēna, bet arī, kas ir svarīgi, normāla valsts. Ar visām pozitīvajām un negatīvajām parādībām. Šai normālībai ir liela vērtība.” Tiešām, reformu īstenošana, Polijas iestāšanās Eiropas Savienībā ļāva cerēt, ka XXI gs. sākumā Polijā kļūs par sava veida paraugvalsti Austrumeiropā, taču jāsaka, ka **no ES atbalstītāju viedokļa Poliju nevar saukt par „normālu” valsti**, pārāk daudz nesaskaņu ir starp Poliju un ES valstu vairākumu, pašā Polijā un ārpus tās izskan pārāk daudz tās kritisku vērtējumu.

Īpaši jārunā par XXI gadsimtā realizēto Polijas ārpolitiku. Ar savu nacionālistisko retoriku, distancēšanos no kaimiņiem un Rietumu vērtību kritiku labējie spēki Polijā jaunos apstākļos turpināja jau starpkaru periodā bankrotējušo politiku. Ilgtermiņā tā var būtiski saindēt ne tikai Polijas attiecības ar kaimiņvalstīm, bet arī sociāli politisko un kultūras klimatu valsts iekšienē.

Neraugoties uz XX gadsimta beigās sākušos atjauninātās Polijas attiecību normalizēšanu ar divām tās kaimiņzemēm – Vāciju un Krieviju, tomēr joprojām tās nav brīvas no savstarpējas neuzticības un tradicionālās vēsturiskās politikas valgiem.

Kaut tirdzniecība starp Vāciju un Poliju 2018. gadā veidoja 118 miljardus eiro, (Vācija ir svarīgākais partneris Polijas eksportā. Savukārt Polija ir kļuvusi par sesto lielāko Vācijas tirdzniecības partneri un šī rādītāja ziņā ir vienā līmenī ar Lielbritāniju), abu valstu attiecībās pastāv nopietnas domstarpības.

Īpaši **Vācijas un Polijas attiecības** kļūst sarežģītas, kad tiek aktualizēti jautājumi par Otro pasaules karu, Vācijas atlīdzību Polijai par zaudējumiem kara laikā un pēckara vācu iedzīvotāju piespiedu pārvietošanu no Polijai pēckara periodā pievienotajām teritorijām. 2004. gada 10. septembrī Polijas Seims vienprātīgi pieņēma rezolūciju par “Polijas tiesībām uz Vācijas kara atlīdzību un Vācijā izvirzītajām pretlikumīgajām prasībām pret poļiem un Polijas pilsoņiem”. Rezolūcija saturēja prasību Vācijai finansiāli kompensēt poļu iznīcināšanu un materiālos un nemateriālos zaudējumus Otrajā pasaules karā, taču noklusēja jautājumu par vardarbīgo vācu izraidīšanu no Polijas pēc kara. Kompensācijas tiek prasītas arvien uzstājīgāk.

Diemžēl jākonstatē, ka arī mūsdienās virkne poļu politiķu nevēlas redzēt neko citu, kā lozungus, ar kuru palīdzību tie var realizēt savus savtīgos mērķus. Poļu politiķu un ideologu oficiālā pozīcija, ka poļi vienmēr bijuši cietēji, tiem ir izdevīga, lai, ja ne saņemtu kāda reālas preferences, tad vismaz novērstu uzmanību no tā, ka savās un arī citu ciešanās vainīgi lielā mērā ir bijuši tieši viņu pašu priekšteči. Mūsdienu Polijā valdošo politiķu pozīcija rāda, ka viņiem nav vajadzīga citu tautu, valstu nožēla par poļiem nodarītajām netaisnībām, viņiem ir politiski izdevīgi izspēlēt šo nožēlas un kompensāciju pieprasīšanas prasību savu mērķu sasniegšanai.

Savā 2005. gada vēlēšanu kampaņā „tūkstoš gadu veco vācu un poļu konflikta stereotipu“ (formulējuma autors A. Kržeminskis) izmantoja brāļi Ļehs un Jaroslavs Kačiņski. Kad viņi 2005. gada rudenī sāka noteikt politiku Polijā, kopā ar tiem politiskajā varā nonāca tā “Solidaritātes” nometnes daļa, kura kopš 1989. gada sevi vairāk vai mazāk uzskatīja par zaudētāju. Tad nu notika arī būtiskas izmaiņas Polijas ārpolitikā attiecībā pret Vāciju. Brāļi Kačiņski skaidri norobežojās no izlīguma procesa un uzskatīja Vāciju vairāk par sāncensi nekā partneri. To darot, viņi nekautrējās tos, kuri ilgušus gadus bija meklējuši sapratni ar Vāciju, apzīmēt kā “tēvzemes nodevējus”. PiS arvien joprojām aktualizē reparāciju jautājumu, kam Polijas iepriekšējās valdības nevēlējās pieskarties.

Visa notiekošā rezultātā poļu simpātijas pret vāciešiem ievērojami samazinājās – no 44% 2005. gadā līdz 29% 2008. gadā. Turpretī vienaldzība pret kaimiņtautu pieauga no 31 līdz 44%.

Arī Vācijā simpātijas pret poļiem samazinājās no 31% 2000. gadā līdz 17% 2006. gadā, pēc tam nedaudz pieauga – līdz 23% 2008. gadā. Tajā pašā laikā vienaldzība pieauga no 45 līdz 57%. (Tiesa, tāpēc jo pārsteidzošs bija Vācijas un Polijas attiecību, neraugoties uz visiem strīdiem, nepārtrauktais pozitīvais novērtējums. Tas rāda, ka politikā ne viss pakļaujas visiem saprotamam skaidram vērtējumam. Ja 2000. gadā 83% aptaujāto Polijā divpusējās attiecības novērtēja kā labas, 2008. gadā šis rādītājs samazinājās līdz 66%. 2008. gadā 21% aptaujāto – tikai piektā daļa, bet tomēr trīs reizes vairāk nekā 2000. gadā, uzskatīja, ka attiecības ir sliktas. Vācijā to cilvēku skaits, kuri abu valstu attiecības novērtēja kā labas, samazinājās no 57% 2000. gadā līdz 48% 2008. gadā. Ja 2000. gadā attiecības kā sliktas novērtēja 29%, tad 2008. gadā – jau 35%.)

Toties par Polijas realizēto Eiropas politiku spriedums Vācijā bija negatīvs: 42% vācu apjautāto teica, ka Polija kavē Eiropas integrāciju, (32% uzskatīja, ka tā to veicina); tā cenšas realizēt savas intereses uz citu valstu rēķina (+ 47%, – 34%) un veicināt konfliktu un spriedzes saasināšanos (+ 45%, – 31%). Turpretī lielākā daļa aptaujāto poļu Vācijas realizētajai Eiropas politikai deva labas atzīmes: 61% atbildēja, ka Vācija tiecas veicināt labāku sadarbību.

Kad PiS vēl nebija nostiprinājusies pie varas, vācu-poļu žurnāla „*Dialog*“ redaktors A. Kržeminskis XXI gadsimta pirmā gadu desmita vidū, rakstot par PiS, puda viedokli, ka neviena masu kustība neilgst mūžīgi, katra dzīvo sava laika atmosfērā. Viņš balstījās uz uzskatu, ka pēc pievienošanās NATO 1999. gadā un ES 2004. gadā Polijā sākas paaudžu maiņa, bet jauno paaudzi virza pavisam citas

problēmas: Eiropa, eiro, bezdarbs, jaunas tehnoloģijas, vide, jauni migrācijas viļņi, kas skar Eiropu, kaut arī „tūkstoš gadu vecā vācu un poļu konflikta” stereotips joprojām turas poļu un vācu zemapziņā. Pēc šī eksperta domām, kopš Seima vēlēšanām 2007. gadā (kad Seima vēlēšanās uzvarēja PO), kļuvis skaidrs, ka Polijā pretvācu aizvainojumu vairs nevar pārvērst par politisko kapitālu, arī Vācijā pret Poliju vērstie refleksi kļūs vājāki. Taču PiS uzvaras vēlēšanās 2015. un 2019. gadā rādīja, ka A. Kržeminskis bija pārstēdzies ar secinājumu, abu valstu valdošo slāņu attiecības var arī saasināties. (Nacionāli konservatīvās partijas PiS uzvara 2015. gada oktobra vēlēšanās bija īsts šoks Eiropas Savienībai.) Turpinot 2004. gadā aizsāktu, 2017. gada septembrī Polijas parlaments izveidoja deputātu grupu ar uzdevumu “novērtēt kompensācijas apmēru, kas [Polijai] pienākas no Vācijas par zaudējumiem, kas nodarīti Otrā pasaules kara laikā”. Tāpēc nav brīnums, ka 2019. gadā simpātijas pret kaimiņvalsti pauda 56% poļu un tikai 29% vāciešu. Vācijas un Polijas attiecības kā labas uztvēra 64% poļu, bet tikai 31% vāciešu.

2022. gada 1. septembrī Polijas varas iestādes sagatavoja pamatīgu trīs sējumu ziņojumu par zaudējumiem, ko Polija cieta nacistiskās Vācijas uzbrukuma un vācu okupācijas rezultātā. Nosauktā kopējā zaudējumu summa bija 6,2 triljoni zlotu (apmēram 1,3-1,5 triljoni ASV \$). Taču Vācija kārtējo reizi noraidīja Varšavas lūgumu sākt sarunas par Otrā pasaules kara laikā Polijai nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu. Vācijas valdībai jautājums par reparācijām ir “juridiski un politiski slēgts”. VFR valdības pozīcija, ka Polija jau 1953. gadā atteicās no tālākas reparāciju samaksas un pēc tam šo atteikšanos nevienu reizi vien apstiprināja, ir tiesiski neapstrīdama.

Mūsdienās Rietumeiropas valstis savstarpējās attiecībās praktiski ir atteikušās no vēstures kā politiska ieroča izmantošanas. Ja Eiropas Savienības dibinātājvalstis sāktu rēķināt, kura kurai ir parādā, un kuras pusē ir vēsturiskā patiesība, tad nebūtu Eiropas Savienības, vienotas valūtas, Šengenas zonas un citu apsveicamu lietu. Tas ir strīds, kas nekad un nekur nenoved pie vienprātības, bet tikai raisa domstarpības. Diemžēl Polija nespēj uztvert šo aksiomu. Atliek vien cerēt, ka šī vēstures mācība agri vai vēl tai būs jāapgūst.

Pašreizējā Polijas valdība sliecas uz alternatīvu ES redzējumu, dodot priekšroku nacionālo valstu “ekonomisko labumu savienībai” ar daudz mazāku federālo ietekmi, kas fundamentāli grauj visu Vācijas politiku šajā virzienā. PiS kontrolētajos medijos brīvības un demokrātijas lozungu vietā visur skan runas par nacionālās identitātes saglabāšanu. Polijas vadībā Vācijas un Francijas viedoklis par iespēju stiprināt Eiropas aizsardzības spēkus neatkarīgi no ASV rada bailes no iedomātas vācu kundzības Eiropā.

Jau iepriekš teikts, ka Polija par galveno savu stratēģisko partneri uzskata ASV. Neraugoties uz “aukstā kara” beigām, XX gadsimta beigās un XXI gadsimta sākumā galvenokārt ar ASV pūliņiem NATO darbības sfēra uz austrumiem tika paplašināta, tā nevilšus demonstrējot, ka arī „aukstā kara” laikā ASV mērķis bija nevis PSRS „ierobežošana”, bet kontrole pār militāri un ekonomiski stratēģiski svarīgo Eiropas reģionu. ASV un Rietumi kopumā deva visai skarbu atbildi M. Gorbačova propagandētajai „jaunajai domāšanai mūsu valstij un visai pasaulei”, tās vietā cenšoties nostiprināt savu hegemoniju pasaulē.

Vispārinot var teikt, ka starptautiskās tiesības kopš XVII gadsimta balstās uz diviem – nāciju suverenitātes un to vienlīdzības – principiem, kaut abus šos principus gan lielvalstis, gan uz to lomu pretendējošās valstis, arī Polija, savā attīstības gaitā ir daudzkārt pārkāpušas. Mūsdienu Eiropas teritoriālā iekārtojuma pamatā teorētiski joprojām atrodas Jaltas un Potsdamas konferencēs pieņemtie lēmumi par pēckara robežu neaizskaramību, apstiprināti Eiropas drošības un sadarbības konferencē Helsinkos 1975. gadā. Praksē gan tie tiek nesaudzīgi pārkāpti. Mēģinājumi tos dažādi interpretēt ved pie neizbēgamiem upuriem. Notikumi bijušajās PSRS un arī Dienvidslāvijas Sociālistiskās Federatīvās Republikas teritorijās to uzskatāmi pierāda.

Pēc „aukstā kara” beigām sekojošie gadi ir raksturīgi ar lielāku ASV militāro intervenču skaitu pasaulē, nekā viss pusgadsimtu garais periods pēc Otrā pasaules kara starp ASV un PSRS ar to satelītvalstīm pastāvošā „aukstā kara” laikā. Ķīnas zinātnieki ir veikuši aprēķinus, ka no 1945. līdz 2021. gadam pasaulē notika 248 konflikti, no tiem 201 iniciēja un

dažādi atbalstīja ASV. Ir veikti arī aprēķini, ka tikai XXI gadsimta pirmajos 20 gados NATO spēki uz citu valstu iedzīvotājiem ir nometuši vairāk nekā 337 tūkstošu bumbu un raķešu.

Šajos apstākļos no padomju kontroles atbrīvojušos Austrumeiropas valstu, arī Polijas, valdošie spēki rīkojās pēc lielpilsētu pagalmu pusaudžu loģikas (lai neciestu no dažādu grupējumu vardarbības, ir jāpieslejas spēcīgākajam no tiem, lai arī tajā varbūt valda ne tie tīkamākie morālie principi) un lielākoties nosliecās uz ASV aizbildniecības iemantošanu un izmantošanu savu valstu attīstības vajadzībām. (Vismaz ekonomiski šis aprēķins pagaidām ir it kā attaisnojies. Pastāv aprēķini, ka pēdējo 30 gadu laikā ekonomiskā palīdzība Polijai, ko tā ir saņēmusi no ASV, ir pārsniegusi tās palīdzības apjomu, ko Māršala plāna ietvaros ASV pēckara gados sniedza visai Rietumeiropai.)

Mūsdienās poļi savu valsti sauc par Trešo Republiku (Žečpospolitu), atsaucoties ne tikai uz vēsturi, bet arī nostalgijas vadīti par poļu kundzības laikmetu Centrālajā un Austrumeiropā. (Kaut Pirmā Žečpospolita faktiski nebija Polijas valsts, bet gan Polijas un Lietuvas federācija, tajā poļi spēja nodrošināt savu vadošo lomu.) Lietojot nosaukumu Žečpospolita, mūsdienu poļi netieši pretendē uz Lielpolijas atdzimšanu no jūras līdz jūrai („z morza do morza”). Tiesa, juridiski, pretstatā J. Pilsudska vadītās Otrās Žečpospolitas laikmetam, pretenzijas pret kaimiņvalstīm oficiāli netiek izvirzītas. Tomēr Varšavas politiķi neatsakās no Polijas dominēšanas mēģinājumiem reģionā un arī vismaz daļā iedzīvotāju ir populāra ideja par „seno poļu teritoriju” atgriešanu valsts sastāvā.

Polijas vēsturē atrodami daudzi fakti, kad tās valdītāji centās savus mērķus panākt galvenokārt ar ārēju spēku palīdzību. Jau apmēram 300 gadu poļu nacionālisti, kārtējot savas attiecības ar Krieviju, cerēja un cer ne uz saviem spēkiem, bet uz “svešu onkuli”. 1768. gadā viņi cerēja uz Luiju XV, Turcijas sultānu un Krimas hanu, pēc tam uz Luiju XVI; 1812. gadā – Napoleonu I, 1863. gadā – H. Palmerstonu un Napoleonu III, 1920. gadā – Antanti, 1939. gadā – Angliju un Franciju, XXI gadsimta sākumā – NATO un ASV.

Taču mūsdienās Polijas pakļaušanās ASV stratēģiskajām interesēm ir nonākusi zināmā pretrunā ar sadarbības ar kaimiņvalstīm iespēju izmantošanu. Polijas vadītāji gan cer uz savu kā ASV politikas galvenā īstenotāja lomu Eiropā, taču tādiem tās partneriem kā Vācijai un Francijai, kuras mēģina no ES radīt politisku un ekonomisku alternatīvu ASV, šādas Polijas pretenzijas principā nav pieņemamas. Vašingtonas un tās sabiedroto Eiropas savienībā intereses pēdējā laikā ir diezgan atšķirīgas.

Polijas vadošie politiķi Franciju un Vāciju pasludināja par „rusofilām” valstīm, kuras nekad nesapratīs poļu „vēsturiskās politikas” specifiku austrumos un neklūs par tās pilntiesīgiem sabiedrotajiem. Piemēram, dažu Vācijas politiķu vēlmi attiecībās ar Krieviju vadīties no ekonomiskā pragmatisma principiem, atstāt vairākas esošās politiskās un juridiskās problēmas Krievijas izskatīšanai kā tās iekšējas lietas, Varšavā daudzi uztvēra kā politiska naivuma vai cinisma izpausmi. Šajā sakarā tika norādīts uz nepieciešamību saglabāt noteiktu Polijas ārpolitikas autonomiju, lai Varšava nebūtu spiesta piedalīties it kā pārāk prokrieviskā ES politikā un tai būtu brīvas rokas austrumos. No 2014. gada Polijas sabiedrībā skanēja kritika par VFR un Francijas lomu “Ukrainas jautājuma” noregulēšanā. (Polija netika pielaista t.s. “Normandijas formāta” (Francijas, Vācijas, Ukrainas un Krievijas) sarunās par stāvokļa normalizēšanu Ukrainas austrumos.) Polija arī asi kritizēja VFR par nenokārtotu bēgļu no Āzijas un Āfrikas izvietošanas jautājumu un nepietiekamu cīņu pret terorismu. (Iespējams, pēc aktīvas karadarbības fāzes sākuma Ukrainā 2022.gada februārī Eiropas “veco” lielvalstu un Polijas attiecībās notiks pārmaiņas, kuras gan autors neuzņemas prognozēt).

Taču Centrāleiropas un Austrumeiropas tautām Polija neko nevar piedāvāt, izņemot vēlmi iegūt hegemoniju Austrumeiropā, uz kuras pamata Polija varētu dominēt arī visā Eiropas Savienībā. Polijas kaimiņvalstis Čehija, Slovākija, Ungārija un Rumānija nav sajūsmā par poļu ambīcijām. Šīm valstīm bez vecākajiem Rietumeiropas “brāļiem” nav vajadzīgs vēl arī vecākais Austrumeiropas “brālis”. Arī Lietuva,

Ukraina un Baltkrievija ir piesardzīgas pret Polijas ambīcijām, jo savā laikā to teritorijas bija Pirmās Žečpospolitas sastāvdaļas. Un ir pagājuši tikai simts gadi, kopš J. Pilsudskis mēģināja tos ar militāru spēku “integrēt” Otrajā Žečpospolitā.

Polijem, pārzinot savu sarežģīto vēsturi, nenākas brīnīties, ka attieksme pret viņiem, īpaši kaimiņvalstīs, nav viennozīmīga. Lai citējam tikai mūsdienu krievu rakstnieku E. Ļimonovu: „Man nav nekas pret poliem. Viņi ir drosmīgi karavīri, talantīga un spēcīga tauta. Dod Dievs viņiem kolektīvo veselību. Bet lai viņi pārtrauc vēstures interpretāciju savā labā. Atzīst savu otršķirīgo fašismu 1918.–1939. gadā. Un lai neļepojas ar savu neesošo nevainību kopā ar citiem it kā cietušajiem upuriem Austrumeiropā. Jā, viņi ir Vēstures upuri, bet viņi ir arī tās agresori. (Tāpat kā arī Padomju Savienība.) Viņi ir ne tikai Vācijas vai PSRS upuri, kā viņiem ērti domāt, bet ļoti lielā mērā savu pašu kaislību un apetītes upuri.” Tiesa, jāpiebilst, ka rakstnieka pretenzijas gan attiecas ne uz visu poļu tautu. Vismaz daļa poļu ir spējīgi gan bez iesīkstējušiem aizspriedumiem paraudzīties uz savu vēsturi, gan atzīt savu priekšteču neizdarības. To rāda ne tik retas poļu autoru publikācijas. Pārmērumus ir pelnījuši poļu valdošie slāņi, to gribas izpildītāji, kuriem ir izdevīgi savu mērķu sasniegšanas labā uzstāties ar vienpusīgu, savu valsti slavinošu vai vismaz attaisnojošu vēsturisko notikumu interpretāciju. Jāatzīst, viņiem līdz šim ir izdevies savu redzējumu izplatīt lielā poļu tautas daļā. Taču cīņa par cilvēku prātiem, par vēsturisko patiesību nebūt nav galā.

Koncentrējoties tikai uz amerikāņu atbalstu, Varšava ar savu lielvalstisko Trešās Žečpospolitas politiku var iegrimt politiskā izolācijā. Jau tagad daudzi eiropieši to uztver kā Amerikas “piekto kolonnu”. Vēlme kļūt par militāru, pret Krieviju vērstu lielvalsti ir novedusi pie tā, ka Polija bija spiesta pārmaksāt par amerikāņu ieročiem, pie fakta, ka 30 gadus pēc neatkarības atjaunošanas ārzemju karavīri atrodas uz poļu zemes, kas visos laikos un visām valstīm bija un ir suverenitātes zaudēšanas pazīme. (No 2014. gada aug ASV karaspēka klātbūtne Polijā. Turpretī VFR nenosūtīja savu karaspēku uz Poliju.)

Pastāv briesmas, ka Polijas neatkarības atjaunošana pēc PSRS sabrukuma poliem nesīs ne tikai pozitīvas pārmaiņas, bet arī daudz negatīva. Ar **Polijas** vietas nostiprināšanos ES ir pieaugusi tās tieksme spēlēt arvien lielāku lomu ES kopējā **ārpolitikā pret** austrumu kaimiņvalstīm, īpaši **Krieviju**. Šī Polijas politika demonstrē ideālistiskas, emocionālas pieejas pārsvaru un pragmatisma trūkumu.

XX gadsimta 90. gados – Trešās Žečpospolitas veidošanās periodā – pastāvošo pragmatismu XXI gadsimtā nomainīja tieša rusofobija. (Tiesa, brīžiem šķita, ka situācija it kā mainījās pozitīvā virzienā. Tā, 2011. gadā bijušais Polijas prezidents A. Kvaņevskis izteicās: „Par laimi, Polijas attiecības ar Krieviju arvien vairāk attīstīsies ar ES starpniecību un mūsu vietējās opozīcijas akcijas kļūs arvien maznozīmīgākas”. Diemžēl A. Kvaņevska optimistiskās cerības nepiepildījās. Arī mūsdienās virkne poļu politiķu nevēlas redzēt neko citu, kā lozungus, ar kuru palīdzību tie var realizēt savus savtīgos mērķus.) Poļu žurnālists M. Višņevskis atzīmējis, ka Poliju – valsti, kas robežojas ar Krieviju, raksturo tik augsts neracionāls sabiedrības naids pret krieviem, ka tā ir gatava agresijai, verbālai un reālai, pat ja tas ir pilnībā pretrunā ar tās pamatinteresēm. Tādu līmeni šobrīd ir sasniegusi rusofobija Polijā.

Tā vietā, lai mierīgi un racionāli atjaunotu Polijas suverenitāti, prasmīgi atbrīvojoties no “sociālisma” saņemtā negatīvā mantojuma, bet paturot pozitīvo, daļa Polijas vadītāju ar patiesu šlahtisku spītību cenšas turpināt Pirmās un Otrās Žečpospolitas politiku, neraugoties uz to, ka gandrīz visai to vēsturei bija raksturīga agresija pret kaimiņiem.

2009. gadā, atbildot uz jautājumu, ko devuši 20 gadi, kopš „Polijas tiesību uz patstāvīgu politiku atjaunošanas”, poļu žurnāliste M. Beļevska konstatēja: „Ja mēs attīrām Polijas valsts politiku no lozungu, solījumu, retorisku frāžu čaulas, tad tās būtība visus 20 gadus ir bijusi cīņa pret Krieviju un pretenzijas uz gandrīz impērisku lielvalstiskumu. Gadu no gada mūsu politiķi valstī un ārpus tās pastāvīgi atkārtoti, ka Polija ir Eiropas priekšpostenis Austrumos, kas ierobežo Kremļa impēriskās ambīcijas, ka tikai Polija var aizvest bijušās PSRS republikas uz Eiropas labklājību un tai ir sava veida „pirmās nakts tiesības” ietekmēt tās.” Par Polijas realizēto politiku austrumos M. Beļevska secinājusi, ka tā stipri atgādina Pirmās un Otrās Žečpospolitas laiku, bet Polijai Žečpospolitas politikas atkārtošana kā „mēģinājums pacelt no vēsturiskā kapa impērisko mūmiju” ir „lāsts, kurš jau vairākkārt ir novedis valsti pie katastrofas.” M. Beļevska ir nepārprotami norādījusi, ka „tieši Žečpospolitas politika, pati valsts ideja, kuras pamatā ir Žečpospolitas principi, ir visu

Polijas nelaime cēlonis, inde, kas tiek izlieta poļu tautas dzīslās. Šādu politikas īstenošana, tiekšanās atjaunot Žečpospolitu ir Polijas pašnāvība.” Žurnāliste arī pamatoja savu spriedumu: „Pirmā Žečpospolita visā tās pastāvēšanas laikā sīvi cīnījās ar Maskavas valsti. Tāpat tā arī konsekventi īstenoja impērisko un šovinistisko politiku – sagrābt un piespiedu kārtā asimilēt zemes, kuras apdzīvoja krievu un pareizticīgo iedzīvotāji. Žečpospolitas iekšējās politikas pamatā bija nepoļu, nekatoļu iedzīvotāju diskriminācija. Nākotnē tieši šis ļaunais impēriskās iedomības gars un pārmērīgās ambīcijas iedzina poļu šlahtu regulāros mēģinājumos ar varu atgriezt sev to, kas tika zaudēts tieši regulāras spēka izmantošanas dēļ. Un pēc kārtas notika vēl divas Polijas zemju pārdales. Akls naidis pret Krieviju un Lielpolijas šovinizisms arī nākotnē var izspēlēt nežēlīgus jokus ar Poliju.”

Var konstatēt, ka pastāv nacionāli ģeopolitiski projekti, kurus attiecīgās valsts iedzīvotāji nodod no paaudzes paaudzē. Vienīgi ir jautājums par šo projektu realizācijas iespējām.

Poļu filozofs, vēsturnieks un publicists B. Lagovskis, kritiski vērtējot savas tautas vēsturi pēdējās desmitgadēs, norādījis uz sengrieķu vēsturnieka Tūkidīda secinājumu: būt tirānam ir netaisnīgi, bet pārtraukt par to būt – ārkārtīgi bīstami. Vergi, kuri ir izrāvušies no tirāna varas, domā tikai par atreibību. Cik tālu sniegsies šī atreibība, ir atkarīgs no viņu fiziskajām iespējām. Pagaidām Polijai šādu atreibības iespēju vispār nav, taču viņi dzīvo ar klusu cerību, ka ES un NATO dos tai spēku. Vismaz Polijas Austrumu politika ir virzīta uz to, lai izmantotu ES politiskos un citus līdzekļus, lai kaitētu Krievijai. (Polijai vienai trūkst resursu savu tieksmju īstenošanai. Kā atzīmējis B. Lagovskis, „viena pati par sevi varonīgā Polija var cīnīties tikai ar krievu baletu.”) Norādot, ka poļu-krievu attiecībās nav reālu cēloņu konfliktiem, principā nav nekādu reālu problēmu, kuras varētu izsaukt naidīgumu, B. Lagovskis reizē tomēr secina, ka mūsdienu Polija pati sevi saindē ar naida sajūtu, kura vērsta pret šķietamu ienaidnieku. Šī darba autoram nākas piekrist poļu filozofa teiktajam. (Tiesa, nevar piekrist citam B. Lagovska secinājumam – ka R. Dmovskim bijusi taisnība, kad viņš teica, ka poļiem smadzenēs nav tādu šūnu, kas nepieciešamas ārpolitikas īstenošanai. Domājams, ka šai gadījumā vairāk runājis publicists nekā filozofs un vēsturnieks. Autors cer, ka gan R. Dmovskim, gan B. Lagovskim šai vērtējumā nav taisnība un poļu tauta, tāpat kā citas savulaik lielas sakāves cietušas tautas, galu galā spēs atmest neauglīgos atreibības centienus un atrast ceļu uz sabalansētu politiku nākotnē.)

Jau 1999. gadā poļu rakstnieks J. Pomjanovskis (1966. gadā izstājās no PASP, bet 1969. gadā emigrēja no PTR) konstatēja, ka “Polijas un Krievijas oficiālās attiecības nekad nav bijušas tik vienaldzīgas un vēsas kā mūsdienās. Kaut nekad agrāk abām pusēm nebija tik maz pamata naidam.” (J. Pomjanovskis arī rakstīja, ka abu valstu starpā nav teritoriālu pretenziju, nav „gāzes krāna aizgriešanas” problēmas.) Diemžēl, jau rakstnieka pēdējos dzīves gados situācija mainījās.

To, ka valsts ekonomiskās intereses nonāk pretrunā ar politiskajām ambīcijām, rāda tas, ka, neraugoties uz nedraudzīgo attieksmi pret Krieviju, Polija XXI gadsimta sākumā tomēr ieveda no tās akmeņogles (ap 60% no visām importētajām), jo tās bija lētākas nekā Polijā iegūtās un no citām valstīm ievestās. (Pēc 2016. gada decembra datiem vidējā importēto ogļu cena bija no 324,92 zlotu tonnā, vidējā Polijā iegūto ogļu cena – 336,11 zlotu tonnā, bet no Krievijas ievesto – 317,02 zlotu.) 2018. gada beigās Polija no Krievijas importēja rekordlielu daudzumu ogļu – 11 miljonus tonnu. Arī 2019. gadā 70% no ārzemju ogļu piegādēm Polijai nodrošināja Krievija. Krievijas ogļu cena Polijai bija gandrīz par 15–20% zemāka nekā no citām valstīm ievesto. Paši poļi 2020. gadā ieguva 56 miljonus tonnu akmeņogļu, kas sastādīja 96% no visas ES akmeņogļu ieguves. Tiesa, pēc Rietumu sankciju noteikšanas Krievijai sakarā ar tās uzsāktu t.s. “speciālo militāro operāciju” pret Ukrainu un enerģētiskās situācijas saasināšanos pasaulē, kad 2022. gada aprīlī Polijā tika aizliegts ogļu imports no Krievijas, Polijas un pārējo ES valstu pretrunas vismaz ārēji tika atbīdītas no dienaskārtības. Pastāvošajā situācijā arī Polijā ražotajām samērā dārgajām oglēm var rasties pieprasījums citās Eiropas valstīs. Polija gatavojas palielināt vietējo ogļu ieguvi, jo 72% elektroenerģijas valstī tiek saražots no oglēm. Taču ES ilgtermiņa enerģētikas politika joprojām ir virzīta uz pilnīgu akmeņogļu izmantošanas aizliegumu, Eiropas valstis no šī uzdevuma nav atteikušās. Polija, kura ik gadu saņem no ES subsīdijas 18 miljardu eiro vērtībā, ir atkarīga no ES valstu, kuras aizstāv pāreju uz “zaļo” enerģētiku, nostājas. Šīs valstis var izdarīt noteiktu spiedienu uz Poliju, prasot pārtraukt ogļu izmantošanu. Šādos apstākļos neviens saprātīgs investors neieguldīs nopietnus līdzekļus Polijas akmeņogļu ražošanas paplašināšanai.

XXI gadsimta otrajā gadu desmitā Polijas politiķiem viens no svarīgākajiem notikumiem kļuva gāzes cauruļvada izbūve zem Baltijas jūras „*Nord Stream - 2*” (Ziemeļu straume -2) projekta ietvaros. Tā vietā, lai, kā vēlētos poļu politiķi, par gāzes tranzīta nosacījumiem kaulētos ar Poliju un Ukrainu, Krievija veda sarunas ar Vāciju. Ziņas par līguma parakstīšanu, kas uzreiz tika nodēvēts par „Putina-Šrēdera paktu”, izraisīja “vētru” poļu presē un aizkaitinātu valsts

vadības reakciju. Daļa Polijas elites „*Nord Stream*” projektu salīdzināja ar „jaunu Ribentropa–Molotova pakta izdevumu” (tā paziņoja Polijas ārlietu ministrs R. Sikorskis, kaut veselam saprātam ir grūti saprast, kāpēc divām valstīm (Vācijai un Krievijai) noteikti jātirgojas ar trešo (Polijas un Ukrainas) starpniecību, ja to var daudz ērtāk (un lētāk!) izdarīt bez to dalības.) Ar projekta realizāciju Polijai bija jāzaudē vismaz daļa no savas ietekmes uz izejvielu piegādi Eiropas valstīm. Ietekmes zaudēšanas perspektīva tika uztverta ļoti sāpīgi, jo tā lika šaubīties par Polijas kā Eiropas „pirmās robežlīnijas” lomu. Tāpat poļu politiķus biedēja izredzes zaudēt ietekmi Ukrainā, kas ekonomiski varēja ciest no minētā gāzes vada izbūves daudz vairāk nekā Polija. Tas satrauca poļu eliti, kura sapņoja palielināt savu starptautisko svaru, uzstājoties Ukrainas aizbildņa lomā. Kaut cieta pašas Polijas neveiksmi mēģinājums nepieļaut gāzes vada „*Nord Stream – 2*” būvi, tālākie starptautiskie notikumi, kara darbība Ukrainas teritorijā, nosauktas, bet pagaidām vēl starptautiski par vainīgu neatzītas valsts realizēts terora akts, uzspridzinot 3 no 4 „*Nord Stream*” gāzesvadu caurulēm, noveda pie poļu labējo politiķu vēlmju piepildījuma un gāzes vads tā arī neuzsāka darbību. 2022.gadā Polija, pievienojoties Rietumu sankcijām pret Krieviju, pati sev “aizgriezta gāzes krānu”.

Franču vēsturnieks, politologs E. Todds ir atzinis, ka Polija centienus palielināt savu lomu Eiropā visvienkāršāk un visdrošāk var sasniegt, uzstājoties kā Krievijas sabiedrotajai, jo abu valstu starpā nav nekādu reālu problēmu un nav reāla pamata konfliktiem. Polijai uzstāties šādā lomā Rietumu priekšā būtu liela priekšrocība. (Autoram gan šai sakarā jāsaka, ka, kaut kopīgās Polijas un Krievijas tirdzniecības un kultūras intereses tiešām liek domāt, ka abu valstu sadarbībai jāklūst ciešākai, taču par nožēlu šāda iespēja ir tik tālu no daudzu poļu jūtām un priekšstatiem, ka pat vidēji ilgā perspektīvā nav realizējama. Pastāv Polijas realizētās vēsturiskās politikas, poļu vilktās pretkrieviskās vēsturiskās bagāžas problēma. Polijas diplomātija tišuprāt neievēro Krievijas puses mēģinājumus uzlabot attiecības. Attiecīgā rusofobā propaganda darbojas, neņemot vērā starptautiskās sekas.)

Domājams, Polijai optimālākā būtu „daudzvektoru” stratēģija ārpolitikā, kas nozīmētu koncentrāciju uz attiecību padziļināšanu ar ES un tās līderiem, vienlaikus saglabājot labas attiecības ar ASV un nesaasinot attiecības ar Krieviju, kas dotu valstij papildus manevrēšanas iespējas. Šāda ārpolitikas stratēģija, pēc autora domām, ļautu valstij paaugstināt savu starptautisko statusu un veiksmīgi risināt sociālekonomiskās problēmas. Taču lai to izdarītu, ir jāpārvar viss iepriekš minēto stereotipu komplekss, kas prasa dziļu pašrefleksiju un plašus „klūdu labošanas darbus”. (Protams, šāds darbs jāveic arī Polijas kaimiņiem, īpaši Krievijai.)

XXI gs. sākumā, kad Krievija sāka atjaunot savas pozīcijas Eiropā un pasaulē, par galveno poļu propagandas līdzekļu uzbrukumu objektu kļuva mūsdienu Krievija un tās prezidents V. Putins. Kaut 2008. gadā ievērojamais poļu demokrāts Ā. Miņņiks uzsvēra, ka gudru cilvēku – krievu un poļu koalīcija ir vajadzīga gan Krievijai, gan Polijai, pēdējā atkal turpināja pārliecinoši soļot pa rusofobijas, lielpolijas šovinisma ceļu, atsakoties adekvāti novērtēt savas spējas.

Krievija, kā vienīgā ne-Rietumu valsts, kura nekad nav bijusi Rietumu kolonija, kura tikai retos brīžos ir realizējusi Rietumvalstu diktētu politiku, bet galu galā vienmēr atgriezusies pie savu nacionālo interešu aizstāvēšanas, ir kļuvusi par pagātnes tradīcijās bāzēto Rietumu (un arī dažu Austrumeiropas valstu) radikālnacionālistisko spēku uzbrukumu, pretenziju izvērziņas, arī atklāta naida objektu. Taču ar to tiek aizmirstas vēstures mācības. Krievija cieta graujošas sakāves 1237., 1612., 1918. gadā, tā stāvēja bojā ejas priekšā 1709., 1812., 1941. gadā, taču atdzima 1480., 1613., 1920., 1945. gadā. Krievijas impērijas pēctece PSRS sabruka 1991. gadā. Taču Krievija sāk atkal nostiprināties XXI gadsimta sākumā. Krievija joprojām var fiziski iznīcināt ASV – valsti, kura uz laiku ir kļuvusi par pasaules hegemonu. Tāpēc arī ASV visā savā nepatīkā pret Krieviju ir spiesta ievērot noteiktas robežas.

To spēku politika, kuri nevēlas rast sapratni, normalizēt attiecības ar Krieviju arī jaunajos, mūsdienu apstākļos, galu galā neizbēgami izrādīsies kontrproduktīva. ASV savtīgās intereses arvien skaidrāk spēj saskatīt visdažādākās politiskās un sociālās orientācijas cilvēki, visā pasaulē tās rada arvien lielāku pretsparu. Notikumu attīstība pasaulē gan neļauj paredzēt tuvāko nākotni, taču ļauj cerēt, ka pasaules civilizācijas tālāku pastāvēšanu un sekmīgu attīstību, neraugoties uz šodienas pretstāvēm, nodrošinās cilvēces sadarbība, nevis konfrontācija.

Sliktākais ir tas, ka rusofobija pašreizējā formā neļauj pašā Polijā, tāpat kā daudzās citās valstīs, veikt diskusijas par uzskatiem, kas atšķiras no oficiāli saistošajiem. Publiskajā diskursā netiek pielaisti cilvēki ar atšķirīgu viedokli. (Arī pieminētais žurnālists M. Višņevskis bija spiests pamest darbu, jo vadība viņam izrādīja neuzticību saistībā ar kritiskajiem uzskatiem par Polijas – Krievijas un Polijas – Ukrainas attiecībām, kā arī Polijas varas iestāžu īstenoto austrumu politiku.) Poļu disidentiem mūsdienās nākas sastapties ar cenzūru tādā formā, kāda Polijā nebija piedzīvota jau gadu desmitiem. Šī politiskā cenzūra kalpo kā instruments, lai radītu bailes formulēt patstāvīgu viedokli un paust to atklātībā.

Poļu gaišākie prāti skaidri saskata Polijas oficiālās ārpolitikas un lielas poļu sabiedrības daļas noskaņojumu apšaubāmo raksturu. Reiz Ā. Miņņiks jokojot griezās pie sarunas biedriem–krievi: „Jūs esat drausmīga tauta! Bet ne sliktāka par poļiem. Jūs esat darījuši ļaunu citiem. Bet jūs to zināt. Bet mēs [poļi] esam nevainīgākie pasaulē! Nevienam neko sliktu neesam izdarījuši. Ne ukraiņiem, ne baltkrievi ... Tā mēs domājam par sevi. Lūk, kur ir atšķirība!”

Arī ASV dzīvojošais poļu rakstnieks un dramaturgs J. Glovackis par poļiem rakstīja, ka „...mēs rezervējam sev tiesības splaut uz citiem bez ierobežojumiem. Un vēl ciešam, kad kāds mums atgādina tumšas lietas mūsu pašu vēsturē. Tādas bija, un neko tur nepadarīsi. Taču daļu politiķu vēl joprojām cenšas mūs pārliecināt, ka mēs esam eņģeļi.”

Polijas vadība gan oficiāli, gan neoficiāli ļoti nervozi reaģē uz it kā pastāvošajām „Krievijas impērijas” atdzimšanas briesmām. Polijas politiķu vidū dominē pārliecība par to, ka Krievijas vadībā joprojām pastāv imperiālistiski un ekspansionistiski plāni, ka krievu lielvalstiskās pašapziņas elementi Poliju vienmēr uzskatīs par savu ietekmes sfēru, kaut jau divdesmitā gadsimtā tehnoloģiju un zinātnes attīstība ir sasniegusi tādu kritisko masu, kas atņem ekonomisko jēgu ekspansionistiskai savas valsts teritorijas paplašināšanai. Izrādās, ka racionāla, intensīva ekonomika novērš nepieciešamību sagrābt svešas zemes.

Pierādījums tam ir situācija Japānā un Vācijā, kuras ir sasniegušas augstāko labklājību savā vēsturē, kaut gan sakāve Otrajā pasaules karā piespieda tās pamest jau sagrābtās svešas teritorijas un pat daļu no savām bijušajām zemēm.

Var minēt arī citus piemērus. Tā, Lielbritānija, lai gan necieta sakāvi karā, pameta Indiju, jo tās turēšana koloniālā pakļautībā pārstāja būt tai izdevīga. Arī citas agrākās metropoles, koloniālās lielvalstis, agrāk vai vēlāk, pēc lielākām vai mazākiem upuriem cīņās pret nacionālās atbrīvošanās kustību kolonijās galu galā no svešām teritorijām atteicās. Ideja par dzīves telpas iekarošanu ne tikai cieta sakāvi karos, izšķirošo triecienu tai deva to valstu labklājība, kuras ar atvieglojuma sajūtu atbrīvojās no savām kolonijām un pārstāja cīnīties par jaunām teritorijām.

Arī Krievija pēc Abhāzijas un Dienvidosetijas neatkarības pasludināšanas (1994. un 2008.) nesteidzās tās iekļaut savā sastāvā, pēc krievvalodīgās Krimas aneksijas 2014. gadā pievienot arī vēl Donbasu ar jauktu iedzīvotāju sastāvu.

Tiesa, arī mūsdienās vēsturiski gadsimtiem samilzušās nacionāli-etniskās pretrunas ved pie vardarbīgas cīņas par teritorijām. Eiropā visspilgtāk tas izpaudās Dienvidslāvijas sadalīšanas (1991—2001) gaitā. Arī Rietumvalstu atbalstītā Ukrainas nevēlēšanās pildīt t.s. Minskas vienošanās (2014.gada 5. septembrī un 2015.gada 11.-12.februārī), izteiktā etnisko krievu tiesību neievērošana ir novedušas pie konflikta saasināšanās un tā iznākums ir grūti prognozējams.

Mūsdienās starptautiskie apstākļi salīdzinājumā ar agrākajiem laikmetiem ir būtiski mainījušies, taču joprojām ir spēkā tādas vēstures mācības kā nepieciešamība kādreiz arī upurēt kādu daļu no savu interešu īstenošanas par labu kaimiņattiecību uzturēšanai, neuzsākt starptautiskus konfliktus, neredzot, kā tos atrisināt bez vardarbības, kura pretrunas var tikai padziļināt, nevis likvidēt. (Pastāv taču daudzi bēdīgi piemēri. Lai minam tikai PSRS un ASV intervences Afganistānā (1979–1989 un (2001—2021), ASV iebrukumu Irākā (2003—2011), Krievijas “speciālo militāro operāciju” Ukrainā (2022 - ?).

Starptautu attiecībās ne vienmēr var valdīt sirsnīga draudzība, taču pragmatiska pieeja strīdīgām situācijām ar laiku var vest arī pie tādu kompromisu atrašanas, kuri pieņemami visām pusēm.

Ievērojamais poļu vēsturnieks A. Vaļickis sava mūža pēdējā intervijā nedēļas izdevumam „*Politika*” ar virsrakstu „Lielbnieki pie Vislas” pamatīgi analizēja Polijas vēsturi. Viņš norādīja, ka poļiem pamatos traucē mazvērtības komplekss Rietumu priekšā, ko kompensē pārākuma komplekss pār Austrumiem. „Mēs sevi maldinām, ka esam daļa no Rietumiem. Tomēr mēs tādi neesam un nekad neesam bijuši. Mēs esam puse uz pusi – puse austrumu, puse rietumu. Un arī simpātijas pret impēriju. Mēs lepojamies, ka mums bija daudz kultūru valsts. Bet tā bija vairāku atsevišķu kultūru valsts, kuras dzīvoja plecu pie pleca, bet ne kopā. Un mēs vēlējamies sarmatizēt [sk. I nodaļu - V. Š.] šo valsti. Atņēmām pareizticīgajiem pareizticīgo inteliģenci. Atņēmām ebrejiem ebreju inteliģenci. Tad kādā brīnumainā kārtā mums varēja būt daudz kultūru impērija, ja mēs galu galā vēlējamies katoļu valsti? Mums nekad nebija impēriskā potenciāla, jo mēs

gribējām, lai viss būtu tikai poliski-katolisks.” Uz žurnālista piebildi, ka „tādi bija laiki” A. Vaļickis atbildēja: „Krievijā nē. Krievi spēja samierināties ar atšķirību. Piemēram, tatāri. Krievijai kalpoja veselas dinastijas dažādās dzīves jomās, sākot no valstiskuma un militārajām lietām līdz kultūras un dzejas filozofijai. Ahmatovi, Berdjajevi, Buharini, Čadaevi, Kutuzovi, Turgeņevi un daudzi, daudzi citi.” Vēsturnieks raksturoja vadošo poļu politiku centienus: „Polijai, kas jau ir izglābusi pasauli no komunisma, jāklūst par ASV stratēģisko partneri, kuras joprojām glābj pasauli no Krievijā iemiesotā komunisma un kreisuma. Tādā veidā atbrīvošanās mīts tika aizstāts ar mītu par rusofobisku savienību zem reakcijas karoga.” Uz jautājumu: „Mūsu specifika ir avantūrisms?” sekoja A. Vaļicka atbilde: „Tas ir mūsu ceļš uz bojā eju. Kā valsts mēs dzīvojam ar briesmīgu aizvainojumu, ka mums neizdevās izstumt Krieviju Āzijā – tur, kur ir vieta Čingishana pēctečiem. Bet mēs nevēlamies atrasties uz Rietumu robežām. Mēs vēlamies būt centrā. Tāpēc mēs cenšamies norobežoties no Austrumiem ar valstīm, kuras būs robeža. Tāpēc pēc Lietuvas, Latvijas un Igaunijas mēs vēlamies pievienot Rietumiem Baltkrieviju un Ukrainu. Tā ir mūsu oficiālā valsts doktrīna. [...] Krievija nav mūsu vienīgā problēma. Bet galvenā. Jo tā vietā, lai racionāli padomātu, kāpēc mums tik ilgi nav veicies, mēs vainojam Krieviju. Tā mēs atbrīvojamies no atbildības par visām kļūdām, netaisnībām un sakāvēm. Tā vietā, lai mācītos no kļūdām, mēs stūrgalvīgi pie tām turamies.” Protams, citētais ir viena, kaut izcila, vēsturnieka viedoklis. Taču tas noteikti ir ņemams vērā.

Mūsdienu situācija pasaulē, Eiropas Savienības izveidošana un paplašināšana gan it kā noliedz starpkaru Polijas „*Intermarium*” jeb „*Międzymorze*” projektu, lielāku nozīmi piešķirot citam jēdzienam „Centrālā Eiropa” (ietverot tajā arī daļu Austrumeiropas), kas atgriežas pie vācu tradicionālā termina „*Mitteleuropa*” (Viduseiropa). Jau no 90. gadu vidus Rietumu literatūrā šis koncepts izspiež agrāk pārsvarā esošo „Austrumeiropu”. Tam savu ārpolitiku, īpaši vērstu pret bijušajiem „*kresiem*” (Lietuvu, Ukrainu, Baltkrieviju), piesaistot tos „Centrālajai Eiropai”, cenšas pielāgot arī Polija. Taču poļu acīs Žečpospolitas vadītais „Centrālās Eiropas” projekts praktiski atjauno to pašu veco „*Międzymorze*” jeb „Starpjūru valstu savienības” projektu.

Kā uzskata krievu vēsturnieks un politologs O. Nemenskis, Polija mūsdienās savās attiecībās ar Austrumiem ir pieņēmusi modeli, ko izstrādāja poļu emigrantu aprindas Parīzē pagājušā gadsimta 60. un 70. gados, – t.s. „Gedroica-Mieroševska doktrīnu”. Galvenais doktrīnas saturs – fakta atzīšana, ka Krievija nebūt nav poļu kaimiņvalsts austrumos, ka starp to un Poliju atrodas vesels trešo valstu reģions, kas tiek apzīmēts kā „ULB” (Ukraina-Lietuva-Baltkrievija) un par šo reģionu noris Polijas un Krievijas cīņa.

Viens no doktrīnas autoriem – poļu publicists pēc Otrā pasaules kara pastāvējušajā emigrācijā, žurnāla „*Kultura*” līdzstrādnieks J. Mieroševskis, atšķirībā no daudziem citiem, antisovjetismā iestīgušiem poļu domātājiem, reālistiski vērtēja Polijas politiku pagātnē. Viņš norādīja, ka vēsturiski jau ilgstoši ir sadūrušies „poļu un krievu imperiālisms”, ka Polijas un Krievijas sāncensība Ukrainas, Lietuvas, Baltkrievijas teritorijās vienmēr bija ar mērķi nodibināt savu kundzību, nevis labas Polijas un Krievijas kaimiņattiecības. Pēc viņa teiktā gan Polijas, gan Krievijas valdītāji ilgstoši uzskatīja, ka Ukrainas, Lietuvas un Baltkrievijas teritorijās var dominēt vai nu poļi, vai krievi, bet trešā risinājuma nav – ir tikai izvēle starp poļu un krievu imperiālismu. Šī alternatīva – vai nu „mēs”, vai „viņi” – padarīja par neiespējamu attiecību normalizēšanu starp Poliju un Krieviju. Līdz šim vēsture ir apstiprinājusi Krievijas priekšrocības. Vēsture krieviem māca, ka patiesi neatkarīga Polija vienmēr tieksies pēc Viļņas un Kijevas un mēģinās nostiprināt savu kundzību Ukrainas, Lietuvas, Baltkrievijas teritorijās. Poļu cīņas, sacelšanās, pat uzvaras attiecības tikai sarežģīja. Gan poļiem, gan krieviem būtu jāsaprot, ka tikai neimperiālistiskai Krievijai un neimperiālistiskai Polijai pavērtos iespējas sakārtot savas attiecības.

J. Mieroševskis konstatēja, ka toreizējās poļu emigrācijas daļā saglabājušās pretenzijas „uz Ļvovu un Viļņu” parāda to, ka „poļi ir bargāki asimilatori nekā krievi” un tāpēc „Jagellonu ideja” (*idea jagiellońska* – poļu federālas valsts koncepcija, kas paredz daudznacionālas, daudzkonfesionālas valsts – impērijas izveidi “poļu kultūras ietekmes” zonā, savā sastāvā ietverot Lietuvu, Baltkrieviju un Ukrainu, kuras galvenais ienaidnieks būtu Krievija), kurai poļu acīs nav nekā kopīga ar imperiālismu, „lietuviešu, ukraiņu un baltkrievu acīs ir tradicionālā poļu imperiālisma tīrākā forma.” Publicists atzina, ka „mēs varam pieprasīt, lai krievi atsakās no imperiālisma ar nosacījumu, ka mēs paši vienreiz un uz visiem laikiem atteiksimies no sava tradicionālā vēsturiskā imperiālisma visos veidos un izpausmēs.”

J. Mieroševskis bija Polijas un Ukrainas, Lietuvas, Baltkrievijas samierināšanās un sapratnes atbalstītājs, pamatojoties uz Otrā pasaules kara rezultātā notikušo teritoriālo izmaiņu neatgriezeniskuma atzīšanu, uzskatīja, ka poļu samierināšanās ar Viļņas un Ļvovas zaudēšanu ir pamats izlīgumam ar Polijas austrumu kaimiņiem un līdz ar to PSRS pakļauto Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu sadarbībai neatkarības atgūšanā. Viņš ierosināja veikt sava veida „eiropeskuma eksportu” uz PSRS, lai to „demokratizētu”. Šis uzdevums bija jāuzņemas Polijai kā Rietumiem vistuvākajai valstij – gan ģeogrāfiski, gan kulturāli. (Šāds uzskats gan nekļuva par poļos valdošo. J. Mieroševskis pārvērtēja poļu gatavību un arī spēju pēc Otrā pasaules kara veikt „eiropeskuma eksportu” uz PSRS, viņi bija pārāk nogrimuši savās vietējās problēmās. Kaut nevar noliegt Polijas notikumu ietekmi uz PSRS attīstību, tieši pēdējās „demokratizācija” pavēra ceļu Polijas problēmu risināšanai.)

Pēc O. Ņemenska uzskatiem „Gedroica-Mieroševska doktrīna” gan tikai šķietami aicina atteikties no Jagellonu idejas un Polija attiecības ar Krieviju joprojām uztver kā „cīņu par vadību Austrumos”. Attiecīgi mūsdienās Polijas galvenais, kaut atklāti nenosauktais, mērķis ir panākt Ukrainas, Lietuvas, Baltkrievijas reģiona neatkarību no Krievijas. Kā atslēga tam tiek uzskatīta pilnvērtīgas Polijas ietekmes veidošanās šajās teritorijās. Tā vajadzības gadījumā viegli ļautu atdzīvināt „cēlo Jagellonu ideju”. Pēc pētnieka domām, šīs politiskās līnijas acīmredzamās saknes var atrast ne tikai valstsvīra J. Pilsudska politiskajā mantojumā, bet arī publicista J. Giedroica un viņa žurnāla „Kultura” politiskajā filozofijā.

Joprojām pastāv zināmi sarežģījumi Polijas attiecībās ar „ULB” reģiona valstīm, īpaši lielāko kaimiņvalsti – Ukrainu. Par spīti abu valstu: Polijas un Ukrainas vadītāju draudzības apliecinājumiem, jau XXI gs. notikumi ne vienmēr atbilst attiecību stiprināšanai. Tā, fakts, ka 2016. gadā Polijas Senāts atzina „Volīnijas slaktiņu” par genocīdu, bet 2018. gada janvārī Seims pieņēma likumu, kas aizliedz valstī „Banderas ideoloģiju”, nevar patikt mūsdienu Ukrainas nacionālistiskajai vadībai.

Reizē Polija atbalsta ukraiņu nacionālistus to soļos pret Krieviju. Pēc „oranžās revolūcijas” (2004. gada novembris – 2005. gada janvāris) Ukrainā Polijas amatpersonas un publicisti atklāti un pat ar lepnumu atzina poļu dalību tajā. Nav īpaši jāsaka, ka šādas politiķu un ideologu iejaukšanās citas valsts iekšējās lietās, atbalsts tam vai citam politiskajam spēkam kaimiņvalstīs var būtiski traucēt ne tikai attiecībām starp valstīm, bet arī starp tautām. „Oranžās revolūcijas” līderiem tautas vairākums nākamajās vēlēšanās atņēma varu un uzticēja to viņu politiskajiem pretiniekiem. Taču notikušais nemainīja poļu politiķu nostāju. 2014. gadā Polijas valdība kopā ar citām Rietumvalstīm atkal veicināja apvērsumu Ukrainā, kas gāza valsts prezidentu un uzsāka pilsoņu karu pret krievvalodīgajiem iedzīvotājiem valsts austrumos. Ar to faktiski NATO valstis izraisīja hibrīdkaru pret Krieviju Ukrainas teritorijā. Polija, tāpat kā citas NATO un ES valstis, ieviesa sankcijas pret Krieviju, ar to zaudējot tās tirgu poļu ražotajai pārtikai.

Pēc Krievijas uzsāktās t.s. “speciālās militārās operācijas” pret Ukrainu Polijas valdība plaši demonstrē savu atbalstu Ukrainai, taču plašsaziņas līdzekļos visai bieži pavīd arī ziņas, ka Polijas valdošās aprindas veic pasākumus, lai, iespējams, izdevīgā brīdī atjaunotu savu kontroli pār bijušajiem “austrumu kresiem”. Arī kara darbība Ukrainas teritorijā nav novedusi pie Polijas un Ukrainas pretrunu izzušanas, bet tikai pieklusināšanas. Gan poļu, gan krievu, gan ukraiņu nacionālisti turpina “noskaidrot attiecības” arī Ukrainas vēstures jautājumos.

Lai nu kā, bet XX gadsimta beigās un XXI sākumā Polijas nacionālisti koncentrējās uz Austrumu politikas “Jagellonu modeli” un to pakārtoja gan tradicionālam uzdevumam – konfrontācijai ar Krieviju, gan arī jaunam mērķi – izmantot PSRS sabrukuma atstāto mantojumu, piešķirot sev īpašu neatkarīgo Austrumeiropas valstu “aizstāvja” un līdera lomu Rietumu priekšā. Arī XXI gadsimtā Polija cenšas mākslīgi saasināt attiecības ar Krieviju, destabilizēt tās un ES ekonomiskos sakarus.

Visi Polijas politiķi XXI gadsimta Polijas un Krievijas attiecību posmu vērtē negatīvi. Taču par vainīgu tiek atzīta vienīgi Krievija, kas, pēc viņu domām, nevēlas samierināties ar Ukrainas, Lietuvas, Baltkrievijas neatkarību un Polijas interesēm šajā reģionā. Turpretī pēc krievu vēsturnieka M. Koļerova uzskatiem (izteiktiem 2010. gadā): „Nekas neliecina, ka Polija būtu gatava atzīt savus tradicionālos divsimtgadu mērķus Austrumos kā imperiālistiskus un pārvērst šo tradīciju par pamatu partnerībai. Varšava ved dialogu, lai Krievija nožēlotu PSRS nodarījumus, un [pati] neatsakās no saviem tradicionālajiem mērķiem Austrumos”. Stāvoklis nav uzlabojies arī turpmākajos gados.

Polijā XXI gadsimtā atkal labējo politiķu ambīciju vārdā tiek upurētas poļu tautas un poļu valstiskuma vajadzības. Šai sakarā nāk prātā latīņu sakāmvārds: “*Quos Deus perdere vult dementat prius*”. (Tiem, kurus Dievs vēlas iznīcināt, viņš vispirms atņem saprātu.) Poļu publicists un politiķis A. Vasiļevskis atzīmējis: „Poļiem visgrūtākais izrādījās apgūt acīmredzamo patiesību, ka labumu gūšana no Rietumu sasniegumiem civilizācijas un kultūras sfērā tiek atvieglota politiskas saskaņas ar Austrumiem apstākļos.”

Nacionālais jautājums ir fundamentāla vēsturiska problēma gan Krievijai, gan Polijai. Tikai radikāls šīs problēmas risinājums var pārveidot Polijas un Krievijas attiecības. Ir jāatzīst ukraiņu, lietuviešu un baltkrievu pašnoteikšanās tiesības, to prasa arī Polijas un Krievijas attiecību normalizēšanas intereses.

Bez atklāta dialoga par pagātni, bez sava pārākuma sajūtas atmešanas pār citiem etnosiem Eiropas tautu kopējā nākotne uz ilgu laiku var būt traucēta. Izteikti partnera vainas pierādījumu meklējumi un savas vainas noliegšana neved pie izlīguma.

Kā konstatējis krievu vēsturnieks A. Gurjanovs, ”Tie poļi, kuriem ir īpaši svarīgi justies kā pastāvīgam nelaimīgam upurim, nav ieinteresēti, lai mēs [Krievija] atzītu savu vainu. Tas izsistu pamatu zem viņu kājām. Lai justos kā upurim, viņiem vajag, lai blakus atrastos Krievija, kura „launprātīgi” noliedz savu vainu. Šī zināmas Polijas sabiedrības daļas nostāja, protams, netiek atklāti formulēta.”

Lai Polijai ar Krieviju izveidotos labas attiecības, ir vajadzīgs pilnīgs godīgums Katīņas un citos sāpīgajos jautājumos gan no Krievijas, gan Polijas puses. Šī mērķa sasniegšanai poļiem no savas puses acīmredzot nāksies atteikties no prasības pēc kompensācijām un no PSRS apsūdzības genocīdā, kas vēsturiski nav pierādāmas un Krievijas Federācijai kā cariskās Krievijas un PSRS pēctecei nekādi nav pieņemamas. Vēstures mācību apzināšanai jākalpo ne tikai pārpratumu novēršanai, kļūdu labošanai, noziegumu sodīšanai, bet arī labākas nākotnes pamatu izbūvei. Tad tā veicinās sekmīgu kaimiņattiecību veidošanu arī „mūžīgo” pretinieku vidū. Mūdienu Krievijas vadība savu priekšgājēju kļūdas un noziegumus ir atzinusi, taču poļu politiķu cerības panākt ko vairāk diez vai var piepildīties. Gaidīt no Krievijas puses materiālas kompensācijas par tik tiešām Polijas pilsoņiem nodarītām pārestībām un mūžīgu “pelnu kaisīšanu sev uz galvas” nav reāli, lai arī kā to atsevišķiem poļu politiķiem gribētos. Analizējot vēstures notikumus, vajadzētu apzināties, kas ar to var tikt sasniegts. Attīt atpakaļ laika plūsmu neizdosies. Atrast vainīgos? Ja tie tiks meklēti tikai agrāko pretinieku pusē – tāpat. Vēsturē visi mēģinājumi noskaidrot, kam nacionālajos vai pat nacionāli valstiskajos strīdos ir vairāk taisnības, kurš vairāk ir sariebis kaimiņam un kuram pienākas kompensācija par pāridarījumiem, ir izrādījušies kontrproduktīvi. Kā norādījis krievu politologs J. Satanovskis: „Visi visus reiz okupēja. Visi mēģināja atbrīvoties no visiem, dibinot savas dinastijas vai balstoties uz savu metropoli konkurentiem. Kādam tas izdevās. Kādam nē. Tikai laiks dziedē un visu noliek savās vietās.”

Diemžēl, vēsturiskā pieredze rāda, ka jebkura Krievijas piekāpšanās attiecībās ar Poliju nekad nepalīdzēs atrisināt konfliktus starp abām tautām, bet vienmēr tikai rosinās jaunas poļu pretenzijas, uzturot pastāvīgu konfliktu attiecībās. Kopumā **vēsturiskās pretenzijas ir politisks ierocis**. Un tās apmierināt nozīmē provocēt jaunu politisku agresiju pret sevi. Zināmai Polijas elites daļai cīņa pret Krieviju jau sen ir kļuvusi par dzīvesveida sastāvdaļu. Un apmierināt šīs elites daļas prasības nozīmē pagarināt tās politisko dzīvi. Tai konflikts ar Krieviju ir veids, kā dzīvot globālajā politiskajā telpā. Ja pastāv konflikts ar Krieviju, šai poļu elites daļai ir zināma nozīme. Ja konflikta nav, tā to zaudē.

Radikālnacionālisti ir savas tautas lielākie ienaidnieki, jo, rīdot savu tautu pret citām tautām, viņi tai nodara milzu ļaunumu, ko nekādi labi darbi nespēj kompensēt. To uzskatāmi pierāda arī visa XIX – XX gadsimta un, diemžēl, arī XXI gadsimta sākuma Polijas vēsture.

Trešās Žečpospolitas politika ir jau novedusi pie nopietnām tās nesaskaņām ar citām Eiropas Savienības valstīm. Sevišķi uzskatāmi tas kļuva redzams pēc tam, kad 2010. gada 10. aprīlī, avarējot Polijas prezidenta L. Kačiņska lidmašīnai, gāja bojā viņš un daudzi pazīstami poļu politiķi, augsti militārie komandieri, sabiedriskie un reliģiskie darbinieki.

Lidojumā laikā nebija ievērotas elementārās drošības prasības, pilotu kabīnes durvis nebija aizvērtas un viņiem bija atņemtas lēmumu pieņemšanas tiesības. Viņi tika pakļauti pasažieru, tai skaitā Gaisa Karaspēka pavēlnieka spiedienam. Kā liecināja lidmašīnas “melnās kastes”, kaut piloti pretojās, prezidents Ļ. Kačinskis personīgi deva rīkojumu nosēsties sarežģītos meteoroloģiskos apstākļos lidlaukā, kuru ekipāža nepazīna. Viens no salona pasažieriem tieši nodeva pilotiem “prezidenta lēmumu” par nosēšanos.

Katastrofa uz brīdi it kā saliedēja poļu sabiedrību, taču vēlāk sašķēla to uz daudziem gadiem. Viens no labējiem politiķiem A. Macerevičs izplatīja pretrunīgas katastrofas versijas, izdarot mājienu par to, ka prezidents V. Putins un Polijas premjerministrs D. Tusks organizējuši politisku masu slepkavību. Kā raksta amerikāņu vēsturnieks T. Snaiders, laika gaitā apsēstība ar 10.augusta traģēdiju tikai pieauga, atbīdot otrajā plānā Katiņas apšaušanu, citas poļu mocību epizodes. Sabiedrotie novērsās no poļiem, neviens no Rietumu līderiem nevarēja noticēt (vai vismaz izlikties, ka notic) A. Macereviča versijai.

Pēc Smoļenskas katastrofas notika pakāpeniska Polijas demokrātijas būtiska sašaurināšana, valsts aparāta monopolizācija, un reizē sistemātiska pilsoniskās sabiedrības apspiešana. Tika pieņemti likumi par tiesu sistēmas reformu, kuru mērķis ir pakļaut visu līmeņu tiesas varas vertikālei (piemēram, jaunie likumi ļāva iecelt PiS lojālus darbiniekus Augstākās tiesas amatos), kas, pēc Polijas un pasaules sabiedrības domām, nozīmē varas dalīšanas sistēmas grausšanu. 2021. gadā Seims pieņēma likumu, kas noteica, ka Polijas tiesību normas ir augstākas par ES tiesību normām. Ne bez pamata mūsdienās Polijā kritika pret valdošo partiju PiS galvenokārt attiecas uz elementāru standartu pārkāpšanu tiesiskuma jautājumos. Poļu „autoritārais pavērsiens” visuzskatāmāk izpaudās preses un tiesu brīvības ierobežošanā, tiesību un brīvību līmeņa neatbilstībā Eiropas standartiem. Valsts televīzija un radio ir attīrīti no nevēlamiem žurnālistiem un pārvērsti par valdošās partijas propagandas kanāliem. Daudzi autori un kultūras menedžeri jau ir kļuvuši par šādas nacionālkonservatīvo spēku kultūras un vēstures politikas upuriem. Viņi protestē un cer uz labākiem laikiem.

ES vadība pamatoti kritizē PiS veidoto valdību. Pasliktinoties attiecībām, Eiropas Savienība sāka draudēt Polijai ar nopietnu sankciju pielietošanu pret to līdz pat balsstiesību atņemšanai ES Padomē. Polijas Konstitucionālās tiesas reformas dēļ 2018. gadā tika apturēta Polijas dalība Eiropas Tieslietu padomju tīklā (*European Networks of Councils for the Judiciary* – ENCJ). “Ikviens, kurš noraida Eiropas Savienības Tiesas pārkumu, kurš noraida Eiropas Savienību kā tiesisku kopību, kurš noraida tiesu varas neatkarību, faktiski atstāj Eiropas Savienību kā tiesisku kopību,” – Polijas premjerministram Eiropas Parlamenta sēdē, kura izskatīja Polijas jautājumu, paziņoja šai parlamentā vadošās Eiropas Tautas partijas vadītājs M. Vēbers. 2021. gada rudenī Eiropas Savienības tiesa Luksemburgā Polijai piesprieda miljonu eiro naudas sodu par katru dienu, līdz Polijas vadība atteiksies no Konstitucionālās tiesas reformas un pārstās iejaukties tiesnešu darbā. Polija maksāt atsakās. Konflikta uzskaitījumu var turpināt.

Lielākās daļas dažādu ES struktūru mēģinājumi ietekmēt Poliju līdz šim ir bijuši neveiksmīgi. Polijas puse vai nu nepievērš uzmanību partneru komentāriem un ieteikumiem, vai arī paziņo, ka nepieļaus iejaukšanos tās iekšpolitikā. Spilgts piemērs Polijas jaunās ārpolitiskās ideoloģijas praktiskai pielietošanai – Eiropas solidaritātes pārkuma noraidīšana par labu nacionālajām interesēm – bija PiS nostāja par Āzijas un Āfrikas bēgļu kvotām ES valstu vidū. Tiesa, valstī aug neapmierinātība ar pastāvošo stāvokli. Kā liecina Sabiedriskās domas pētījumu centra (*Centrum Badania Opinii Społecznej*) 2021. gada novembra aptaujas rezultāti, 62% poļu uzskata, ka viņu valsts virzās nepareizā virzienā. Polijas attīstības virzienu par pareizu uzskata tikai 23% aptaujāto. 16% aptaujāto nevarēja atbildēt uz jautājumu. Kritisku vērtējumu pārsvars par vispārējo situāciju Polijā saglabājas kopš 2020. gada septembra. Trešās Žečpospolitas politika ir jau novedusi pie tās nopietnām nesaskaņām ar Eiropas Savienību. Daudzu eiropiešu uzticība Polijai kā labēji-populistiski pārvaldītai valstij ir samazinājusies.

Ā. Mihņiks 2011. gadā par Polijas pagātņi un nākotni sprieda: „Pārvērtību romantiskā fāzē ir beigusies. Lielie nacionālie mērķi ir izsmelti. Polijā tos iemiesoja četras dižas idejas. Neatkarīgas Polijas

– atbrīvošanās no Sarkanās armijas un Krievijas dominēšanas. Demokrātiskas Polijas – plurālisms, parlaments, godīgas vēlēšanas. Atklātas Polijas – izbraukšanas brīvība, cenzūras atcelšana. Drošas Polijas – NATO un Eiropas Savienība. Dižie mērķi ir sasniegti. Tagad mums jāpiedāvā cilvēkiem tāds domāšanas veids par Poliju, kurā viņi ieraudzīs savas intereses. Jautājums Nr. 1 ir: vai mēs spējam nākt klajā ar šādu priekšlikumu? – Esam spējīgi? – Pagaidām to neredz.” Šī darba autors arī 2022. gadā var tikai pievienoties izcilā poļu demokrāta teiktajam. Pie tam šķiet, ka Polijas valdošā elite vismaz ārpolitikā ir uzsākusi virzību pa pretvāciskās un pretkrieviskās vēsturiskās attīstības spirāles kārtējo apli. Kā rāda vēsture, ilglaicīgā posmā šādai politikai nevar būt panākumu. Tiesa, tikai ar laiku atklāsies, cik pamatotas ir bijušas šādas bažas.

Ievērojamais britu filozofs K. Poppers rakstījis: „Darbs ne pie vienas grāmatas nekad nevar tikt uzskatīts par pabeigtu.” Šie vārdi attiecināmi arī uz šo sacerējumu. Taču lai tas nonāktu pie lasītājiem, autoram nākas pielikt punktu.

2009 – 2022